

POROČILO – FAZA 1 (SKLOPA 1 IN 2)

Sklop 1: Pregled razvoja in izzivov sistema dodeljevanja štipendij za posebne dosežke v Sloveniji

Sklop 2: Splošni pregled sistemov štipendiranja in drugih finančnih vzpodbud za dijake in študente, ki dosegajo nadpovprečne rezultate

November 2019 - Februar 2020

POVZETEK

Sistem Zoisovega štipendiranja je bil v prvem in najdaljšem obdobju zasnovan kot sistem spodbujanja nadarjenih dijakov in študentov. Poudarek pri merilih je bil na razdelanem sistemu ugotavljanja nadarjenosti, vstopni pogoj glede študijskega uspeha pa je bil sorazmerno nizek. Po višini so bile Zoisove štipendije višje od republiških, čeprav se je razlika z letom 2012 močno zmanjšala.

V prvem in drugem obdobju se je pri podeljevanju Zoisovih štipendij upošteval tudi socialno ekonomski status kandidatov, in sicer najprej z dodatnimi točkami pri ugotavljanju doseganja meril, po uveljavitvi Zakona o štipendiranju pa z dodatkom za dohodkovni položaj družine. Ta dodatek je bil ukinjen leta 2012 in ga tudi novi Zakon o štipendiranju ni znova uvedel.

Povezava med trgom dela in Zoisovim štipendiranjem je bila vzpostavljena leta 2003, in sicer prek dodatka za šolanje za deficitarne poklice v poklicnem in srednjem strokovnem izobraževanju. Leta 2014 je ta dodatek nadomestila možnost, da lahko štipendist poleg Zoisove pridobi tudi štipendijo za deficitarne poklice.

Novi Zakon o štipendiranju je povsem odpravil identificiranje nadarjenosti kot pogoj za Zoisovo štipendijo, redefiniral pa je tudi njen namen, namreč iz štipendije za izredno nadarjene v štipendijo za spodbujanje izjemnih dosežkov. Uvedba sistema rangiranja in dodeljevanja štipendij glede na razpoložljiva sredstva je povzročila, da so dejanski pogoji za pridobitev štipendije višji od zakonsko predpisanih, ter da tudi kandidat z odličnimi ocenami in dosežki ne more biti prepričan, da bo štipendijo dejansko tudi dobil. Skupaj z določbami, ki so omogočile, da je v določenih primerih državna štipendija lahko višja, so vsi ti dejavniki verjetno zmanjšali zanimanje dijakov in študentov za Zoisovo štipendijo.

Posledica teh sprememb, zlasti glede pogojev kandidiranja in načina rangiranja kandidatov je, da danes dodelitev Zoisove štipendije temelji na (pre)velikem poudarku na učnem uspehu in ne več na sami nadarjenosti. Ta se sicer posredno odraža v izjemnih dosežkih, nekdanji sistem identificiranja nadarjenih pa se ne uporablja več. Tudi zakonska opredelitev namena Zoisove štipendije ne omenja več spodbujanja posebej nadarjenih. Nadarjenost tako ostaja izpuščena in neopredeljena, sistem Zoisovih štipendij pa se je skoncentriral na učni uspeh in izjemne dosežke.

Obravnavanje in prepoznavanje nadarjenosti sega dolgo v zgodovino, a kljub temu v strokovni literaturi danes še ni enoznačnega odgovora, kaj sploh nadarjenost je in kako jo prepoznati. V preteklosti so strokovnjaki razvili več teorij o nadarjenosti, bodisi med seboj povezujoče ali izključujoče. Poznamo Tannebaumov zvezdni model, ki verjame, da je nadarjenost produkt interaktivnega sodelovanja med dejavniki, ki povezujejo potenciale

nadarjenih posameznikov z realizacijo njihovih talentov. Potem je tukaj Renzullijev tri krožni model, ki zagovarja, da so nadarjeni otroci tisti, ki so sposobni razviti hkrati tri elemente, in sicer nadpovprečno sposobnost, motiviranost ter ustvarjalnost. Poznamo tudi Gagnéjev diferencirani model nadarjenosti, ki pojasnjuje odnose med dosežki in sposobnostmi, in Sternbergeev model WICS, ki temelji na povezavi med modrostjo, inteligenco in ustvarjalnostjo. Poznana sta še Hellerjev Münchenski model nadarjenosti ter Mönksov Multifaktorski model nadarjenosti. Prvi govori o odnosih, ki se pojavljajo med nadarjenostjo in dosežki, drugi pa se opira na Renzullijev model, tako da obravnava interakcije nadpovprečne sposobnosti, predanosti nalogi ter visoko stopnjo ustvarjalnosti, kot del družbenega okolja, ki igra pomembno vlogo pri razvoju nadarjenosti.

Opredelitev nadarjenosti je torej veliko. Nekatere teorije pravijo, da je nadarjenost enaka visokemu IQ, nato druge, da je enaka visokemu učnemu uspehu, ali pa da je nadarjenost prikazana s posebnimi sposobnostmi, s katerimi lahko posameznik doseže na določenih področjih velike oz. izjemne dosežke. Ravno pomanjkanje strokovnega soglasja za opredelitev nadarjenosti v povezavi z nedoslednimi opredelitvami držav povzroča zmedo pri prepoznavanju nadarjenih dijakov in študentov. Ker izraz nadarjenost ni legalno priznan in enoten, ne preseneča dejstvo, da ni mogoče priti do soglasja, koliko je dejansko nadarjenih otrok oziroma učencev. Vsled temu ima tudi skoraj vsaka država svoja pravila in metode za opredeljevanje in prepoznavanje nadarjenosti.

Vsaka država ima svojo politiko oziroma svoja načela. Na podlagi tega, lahko okvirno določimo nekatere značilnosti, kako se nadarjenost razume po posameznih državah. Velika Britanija se na primer opira na mnenje učiteljev, kar je v osnovi subjektivno, zato imajo določene tudi določene kriterije, kako učitelji prepoznavajo nadarjene otroke. V Avstriji, Švici, Franciji, Romuniji, Latviji, Veliki Britaniji in na Madžarskem, v Irski, Nizozemski, Poljski, Portugalski ter Švedski je zelo priznan način nominiranja učencev. Tudi v Sloveniji je bila ta metoda uveljavljena do leta 2014. Nominacije za nadarjene učence so lahko predlagane s strani učiteljev, staršev, vrstnikov, učenci pa se lahko nominirajo tudi sami. Nominacije s strani učiteljev pomagajo pri identificiranju učencev, ki so izjemni v šolski uspešnosti, na podlagi tega pa so lahko predlagani tudi v posebne obogatitvene programe. Na Finskem izvajajo svoje lastne sisteme za prepoznavanje nadarjenosti. V Združenih državah Amerike in Singapurju so ta merila za določanje nadarjenosti razni testi sposobnosti oz. testi dosežkov, testi ustvarjalnosti ter IQ testi, medtem ko v Rusiji in na Kitajskem za prepoznavanje nadarjenosti dajejo prednost akademski uspešnosti oziroma učnemu uspehu. Rusi so tudi eni izmed redkih, ki imajo sistem za odkrivanje in podpiranje nadarjenih zakonsko urejen na državni ravni. Mnoge ruske univerze kot edino merilo za dodelitev posebnih štipendij za nadarjene študente uporabljajo državni izpit, na katerem morajo študentje doseči najvišje rezultate.

Za prepoznavanje nadarjenosti je v večini primerov uporabljena kombinacija več metod. Na Poljskem tako kombinirajo nominacije s strani staršev ter psihološke preglede, ter nato

nadalje tudi nastope na tekmovanjih in turnirjih. V Nemčiji so pomembni akademski dosežki skupaj s psihološkimi pregledi in testi, nakar v končno odobritev za prepoznavanje nadarjenosti sprejmejo na razrednih konferencah. Na Madžarskem so priljubljene kombinacije šolskega uspeha, izven šolskih dejavnosti in tekmovanj ter nominacij s strani učiteljev ali psihologov. Poleg vsega, se v omenjenih državah v večini primerov pojavljajo tudi inteligenčni testi, ki so v določenih državah bolj dominantni, v nekaterih pa se uporabljajo le za dodatno metodo preverjanja oziroma prepoznavanja nadarjenosti.

O finančnih vzpodbudah je v obliki štipendij zelo malo govora. Države različno vzpodbujajo nadarjene učence predvsem z raznimi tekmovanji, tudi državnimi olimpijadami, ter s tečaji, izven šolskimi dejavnostmi in raznimi kampi. Skandinavske države denimo nadarjene vzpodbujajo z izven šolskimi dejavnostmi, ki se izvajajo v obliki klubov, kot so recimo umetniški, športni, literarni, matematični in zgodovinski. Ob tem nadarjene vključujejo v poletne kampe in tečaje, kjer razvijajo svoje znanje o recimo arhitekturi, fotografiji, astronomiji, naravoslovnih znanostih in tujih jezikih. Podobno izven šolske dejavnosti izvajajo v Franciji, Španiji, na Irskem in v ZDA. Na sploh je treba omeniti, da se štipendiranje nadarjenih v evropskih državah eksplicitno zapisuje le malo kje. Poznane so tako imenovane »merit-based grants«, ki jih lahko poimenujemo kot štipendije, pridobljene na podlagi dosežkov. Te štipendije se dodeljujejo na visokošolskem študiju in so tudi različne od države do države posebej. Nekatere merijo dosežke za štipendije glede na splošno uspešnost, ocene raznih testov in priporočila oziroma nominacije učiteljev. Spet druge preverjajo posameznike na standardiziranih preizkusih ali s pomočjo uspešnosti ter predanosti na določenem študijskem področju, kot sta glasba ali matematika. Te štipendije se dodeljujejo v 22 visokošolskih sistemih po Evropi in so dodeljene glede na akademske dosežke, ki jih študentje dosegajo skozi višje šolske programe, ali na podlagi rezultatov, ki so jih dosegli že kot dijaki ob zaključku srednje šole oziroma na sprejemnih izpitih. Prav tako so te štipendije v večini visokošolskih sistemov kombinirane s štipendijami, vezanimi na socio-ekonomski status. Glede na to, da so štipendije na podlagi akademske uspešnosti najbolj ciljno usmerjene, ni presenetljivo, da so navadno dodeljene le majhnemu številu oziroma odstotku študentov. Odstotek upravičencev za te vrste štipendij po evropskih državah znaša manj kot 10 %.

Potrebno je izpostaviti tudi socio-ekonomske dejavnike, ki močno vplivajo na razvoj nadarjenih učencev. Dokazano je namreč, da otroci iz revnejših družin v šoli težje dosegajo dobre rezultate, in ne le to, veliko takšnih otrok šolanja ne dokončajo. Številne študije tudi kažejo, da večina otrok, ki se skušajo dokazati za nadarjene, izhajajo iz vrst premožnejših in bolj izobraženih družin. Dejstvo je, da otroci, opredeljeni kot nadarjeni, pogosto izvirajo iz bogatih in intelektualnih družin srednjega in višjega sloja. Te družine otrokom zagotavljajo denarna in intelektualna sredstva za razvoj nadarjenosti. Ravno zato bi bile štipendije lahko tiste, ki bi tudi otrokom iz nižjih slojev omogočale razvoj nadarjenosti na drugačen način.

VSEBINA

1	PREGLED RAZVOJA IN IZZIVOV SISTEMA DODELJEVANJA ŠTIPENDIJ ZA POSEBNE DOSEŽKE IN NADARJENE V SLOVENIJI	1
1.1	Prvo obdobje: od leta 1991 do šolskega leta 2007/08	2
1.1.1	Merila za pridobitev Zoisove štipendije	2
1.1.2	Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije	5
1.1.3	Dohodkovni cenzus	5
1.1.4	Višina Zoisove štipendije in dodatki	6
1.1.5	Vračanje štipendije	6
1.1.6	Gibanje števila štipendistov v prvem obdobju	7
1.2	Drugo obdobje: od šolskega leta 2007/08 do leta 2014.....	8
1.2.1	Merila za pridobitev Zoisove štipendije	9
1.2.2	Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije	10
1.2.3	Višina Zoisove štipendije in dodatki	11
1.2.4	Vračanje štipendije	12
1.2.5	Gibanje števila štipendistov v drugem obdobju	12
1.3	Tretje obdobje: od leta 2014 naprej	14
1.3.1	Merila za pridobitev Zoisove štipendije	14
1.3.2	Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije	15
1.3.3	Višina Zoisove štipendije in dodatki	15
1.3.4	Vračanje štipendije	16
1.3.5	Gibanje števila štipendistov v tretjem obdobju	16
2	SPLOŠNI PREGLED SISTEMOV ŠTIPENDIRANJA IN DRUGIH FINANČNIH VZPODBUD ZA DIJAKE IN ŠTUDENTE, KI DOSEGAJO NADPOVPREČNE REZULTAT	19
2.1	Opredelitev nadarjenosti	19
2.1.1	Koliko je dejansko nadarjenih otrok?	26
2.2	Izobraževalni sistemi in sistemi štipendiranja v državah EU	27
2.2.1	Merila in metode za opredelitev izjemnih oz. posebnih dosežkov	27
2.3	Izobraževalni sistemi in združenja za nadarjene na primeru izbranih držav	30
	Poljska	31
	Francija	34
	Nemčija	35
	Velika Britanija	36
2.4	Štipendije in druge finančne pomoči za posebne dosežke študentov	37
2.5	Sistemi štipendiranja v drugih državah	40
2.5.1	Merila in metode za prepoznavanje nadarjenosti	40
2.5.2	Štipendije in druge finančne pomoči za posebne dosežke	42
2.6	Dejavniki, ki vplivajo na doseganje izjemnih dosežkov	43
2.6.1	Socialno-ekonomska diferenciacija	43

2.6.2	Spolna diferenciacija	44
3	PREDPISI IN PREDLOGI PREDPISOV	46
4	LITERATURA IN VIRI	47
5	PRILOGE.....	51

SLIKE

Slika 1.1: Gibanje števila študentov po vrstah študentije	7
Slika 1.2: Število prejemnikov Zoisove študentije.....	8
Slika 1.3: Povprečna višina državne in Zoisove študentije po SURS-u.....	18
Slika 1.4: Povprečna višina državne in Zoisove študentije po MDDSZ	18
Slika 2.1: Tannenbaumejev zvezdni model nadarjenosti	22
Slika 2.2: Renzullijev trikotni model nadarjenosti	24
Slika 2.3: Najpogostejše šolnine na prvi stopnji, 2018/19	37
Slika 2.4: Glavni tipi javnih študentij na prvi stopnji, 2018/19	38

PREGLEDNICE

Preglednica 1.1: Dodatek glede na dohodek v družini štipendista.....	11
Preglednica 1.3: Število prejemnikov državne in Zoisove štipendije	12
Preglednica 1.4: Število prejemnikov državne in Zoisove štipendije	17

1 PREGLED RAZVOJA IN IZZIVOV SISTEMA DODELJEVANJA ŠTIPENDIJ ZA POSEBNE DOSEŽKE IN NADARJENE V SLOVENIJI

Sistem Zoisovega štipendiranja je bil zasnovan kot sistem financiranja za dodatne potrebe izredno nadarjenih dijakov in študentov z dobrim učnim uspehom. Vse od leta 1991 do danes se je sistem spreminjal, najbolj korenito z novim Zakonom o štipendiranju iz leta 2013, ki je dokončal preobrazbo iz sistema za spodbujanje nadarjenih v sistem spodbujanja izjemnih dosežkov dijakov in študentov. Primarna pristojnost za sistem Zoisovega štipendiranja je bila v celotnem obdobju na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ), izvajalske naloge pa so leta 2008 prešle z Zavoda za zaposlovanje na Javni sklad RS za razvoj kadrov in štipendij. S 1.1.2017 se je ta sklad pripojil k Javnemu jamstvenemu, preživninskemu in invalidskemu skladu RS in od pripojitve dalje uporablja novo ime: Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad RS.

Podlaga za ureditev štipendiranja nadarjenih v letu 1991 je bila ureditev iz leta 1986, ki je zasledovala več ciljev, med drugim pravočasno, že na koncu osnovne šole spodbuditi nadarjene, da si zastavijo visoke poklicne cilje, se vpišejo v zahtevnejše izobraževalne programe in tako v polni meri izkoristijo svoje potenciale, s čimer pridobi tudi država, ker se tako povečuje njen intelektualni kapital in preprečuje t.i. pod realizacija nadarjenih, še zlasti v socialno in ekonomsko manj razvitih okoljih. Štipendija ne pomeni samo spodbude, ampak tudi materialno podporo za učinkovitejši študij.

V letih 1986-1991 so se štipendije podeljevale na osnovi naslednjih meril:

- Visok rezultat na vsaj enem testu intelektualnih sposobnosti (MFBT – Multifaktorska baterija testov; PM – Standardne progresivne matrice; DAT serija A – Presojanje abstraktnih odnosov; DAT serija B – Presojanje besednih odnosov); pogoj je bila uvrstitev v zgornjih 2,28 % oziroma presežen 97. percentil.
- Visok dosežek na tekmovanjih (zlato priznanje, prejem prve do tretje nagrade).
- Odličen učni uspeh v osnovni šoli oziroma prav dober učni uspeh pri dijakih oziroma povprečna ocena višja od 8,5 pri študentih.

Štipendijo so dobili kandidati, ki so izpolnjevali vsaj dve od treh meril. Vsi dijaki so morali imeti najmanj prav dober učni uspeh. Kandidati iz srednjih šol in visokošolskih zavodov so morali obvezno imeti tudi javno priznan dosežek.

Razvoj sistema Zoisovega štipendiranja od leta 1991 naprej lahko razdelimo na tri obdobja:

- 1) Prvo obdobje, od leta 1991 do šolskega leta 2007/08: štipendije so temeljile na splošni pravni podlagi Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, vse pomembne lastnosti sistema pa so se urejale s pravilniki MDDSZ in akti Zavoda za zaposlovanje, zato je tekom obdobja prišlo tudi do nekaterih sprememb in prilagoditev;

- 2) Drugo obdobje, od šolskega leta 2008/09 do leta 2014: štipendije, tudi Zoisove, so bile na novo sistemsko urejene z Zakonom o štipendiranju (ZŠtip) iz leta 2007, ki se je začel uporabljati s šolskim letom 2008/09. V tem obdobju se je zmanjšal poudarek na merjenju nadarjenosti in povečal pomen izjemnih dosežkov in učnega uspeha.
- 3) Tretje obdobje, od leta 2014 naprej: novi Zakon o štipendiranju (ZŠtip-1) iz leta 2013 je namen Zoisovih štipendij opredelil kot spodbujanje izjemnih dosežkov dijakov in študentov, brez upoštevanja drugih načinov ugotavljanja ali merjenja nadarjenosti.

V nadaljevanju podrobno prikazujemo ključne lastnosti sistema Zoisovega štipendiranja v vsakem od treh obdobj.

1.1 Prvo obdobje: od leta 1991 do šolskega leta 2007/08

Štipendije za nadarjene so bile od leta 1991 naprej urejene v Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB) in v pravilnikih o štipendiranju. Sistem podeljevanja in dodeljevanja Zoisovih štipendij je bil zelo razpršen, v ZZZPB je bila štipendijska politika urejena samo z nekaj členi, medtem ko so podzakonski akti – pravilniki o štipendiranju določali, da postopke in merila za prepoznavanje in predlaganje izrazito nadarjenih učencev opredeli Zavod za zaposlovanje s posebnim aktom, ki ga sprejme upravni odbor zavoda.

Štipendije za nadarjene so se v tem obdobju začele imenovati Zoisove štipendije, s čimer se je želelo poudariti vlogo pri podpiranju izobraževanja bodočih strokovnjakov, ki jih nova država potrebuje. Štipendije je podeljeval Zavod za zaposlovanje.

Sistem podeljevanja Zoisovih štipendij je temeljil na sistemu prepoznavanja nadarjenih. Pobuda za Zoisovo štipendijo se je oblikovala na timskem razgovoru o poklicnih odločitvah v 8. razredu osnovne šole. Psiholog – poklicni svetovalec zavoda, ki je bil član tima, ki je posameznega učenca obravnaval, je podal pisno mnenje za skupino, ki je kandidata obravnavala. Mnenje je bila obvezna priloga vloge za pridobitev Zoisove štipendije.

1.1.1 Merila za pridobitev Zoisove štipendije

Učni uspeh v tem obdobju ni bil eno od meril, ampak je predstavljal vstopni pogoj, in sicer najmanj prav dober uspeh oziroma najmanj povprečna ocena 8,0 pri študentih.

Za pridobitev Zoisove štipendije je poleg vstopnega pogoja učnega uspeha moral biti izpolnjen pogoj intelektualne ali umetniške nadarjenosti, ki se je ugotavljal s seštevkom točk po posameznih merilih. Merila ter način njihovega ugotavljanja in točkovanja povzemamo po

Pravilniku o štipendiranju iz leta 1999, kjer so bila najbolj podrobno opredeljena, sklepamo pa, da je Zavod za zaposlovanje že pred tem uporabljal enaka ali podobna merila.

Pogoj intelektualne nadarjenosti

Kandidat je izpolnil pogoj intelektualne sposobnosti, če je po osnovnih in dodatnih merilih skupno zbral najmanj 20 normiranih točk. Pri tem je moralo biti vsaj 5 točk zbranih po osnovnih merilih in vsaj 5 po dodatnem merilu tekmovalnih dosežkov.

Osnovno merilo je predstavljalo oceno stopnje intelektualne sposobnosti kandidata in se je delilo na prvo, drugo in tretje osnovno merilo (tretje osnovno merilo je bilo dodano leta 1996).

Prvo osnovno merilo je bil *indeks INT = 20*. To merilo je bilo vredno 20 normiranih točk, ki jih je dobil kandidat, ki je na multifaktorskem testu (MFTB, Wechsler-Bellevue [WB-II], Bujasova MR-serija) dosegel skupni rezultat, ki je ustrezal 97. percentilu ali več.

Drugo osnovno merilo je bil *indeks INT = 10*, vredno 10 normiranih točk, ki jih je kandidat dobil, če je na posameznem intelektualnem podtestu multifaktorskega testa (MFBT 3 – Tridimenzionalni prostor, MFBT 4 – Besednjak, MFBT 6 – Numerični problemi) dosegel rezultat 97. percentila ali več, pri čemer je moral skupni rezultat na vseh intelektualnih podtestih ustrezati vsaj 90. do 97. percentilu. Merilo je izpolnil tudi kandidat, ki je na enofaktorskem testu intelektualnih sposobnosti (DAT-A, DAT-B, APM-II, Domino D-48) dosegel rezultat 97. percentil ali več.

Tretje osnovno merilo (od leta 1996 dalje) je bil *indeks INT = 5*, vreden 5 normiranih točk, ki jih je kandidat dobil, če je na multifaktorskem testu dosegel skupni rezultat vsaj 90. percentil (in nižji od 97. percentil).

Poleg točk iz osnovnih meril so se za izpolnjevanje pogoja intelektualne nadarjenosti upoštevala tudi tri dodatna merila:

Merilo tekmovalnih dosežkov (*indeks TEK*M) je lahko prineslo do 10 normiranih točk. Merilo je predstavljala vsota ocenjenih posameznih dosežkov na tekmovanjih iz znanja na regijskih in državnih tekmovanjih. Ti so se ovrednotili na osnovi vnaprej določenega seznama tekmovanj in možnih posameznih dosežkov (srebrno priznanje je prineslo 4 surove točke, zlato priznanje 8 surovih točk in prva do tretja nagrada 16 surovih točk). Na indeksu TEK M je kandidat lahko dobil 5 normiranih točk (za vsoto surovih točk med 8 in 15) ali 10 normiranih točk (za vsoto najmanj 16 surovih točk). Istovrstna tekmovanja so se vrednotila samo enkrat, upošteval se je najvišje ocenjen dosežek.

Merilo intelektualne usmerjenosti (*indeks UC*) je lahko prineslo 5 normiranih točk. Točke na indeksu UC so se določale na podlagi ovrednotenih odgovorov na Vprašalniku o poklicni poti (VPP), ki so po vsebini predstavljali lastno oceno učenca o svojih sposobnostih, o želji po

dolgotrajnejšem izobraževanju ter motiviranosti za poglobljen študij in raziskovalno delo. Vrednotenje odgovorov na VPP je bilo računalniško vodeno. Kandidat je na indeksu UC lahko dobil 5 normiranih točk, če je vsota surovih točk znašala najmanj 12.

Merilo socialne prikrajšanosti (indeks SOC) je lahko prineslo 5 normiranih točk. Točke na merilu SOC so se določale na osnovi podatkov o socialnoekonomskem stanju in izobrazbeni strukturi družine, ki so jih vlagatelji priložili k predlogu za Zoisovo štipendijo. Na podlagi višine prejetega otroškega dodatka se je določil dohodkovni razred družine. Vrednotenje odgovorov je bilo računalniško vodeno. Kandidat je na indeksu SOC lahko dobil 5 normiranih točk, če je vsota surovih točk znašala najmanj 10.

Merila za izbor Zoisovih štipendistov so tako vključevala vse bistvene komponente nadarjenosti: visoko sposobnost kot dispozicijo (indeks INT), izraženo sposobnost v obliki dosežkov (indeks TEKM) ter notranjo motivacijo za študij in dodatne aktivnosti na področju razvoja talenta (indeks UC). Indeks SOC je omogočal kandidatom, ki so živeli v slabših socialnoekonomskih razmerah, da so pridobili dodatne točke v višini četrte minimalnega zahtevanega števila točk.

Indeksa SOC in UC sta se izračunavala samo za kandidate iz osnovnih šol, kajti za kandidate iz srednjih šol in univerz je bil obvezen javno priznan izjemni dosežek, zato so lahko že na dodatnem merilu TEKM v kombinaciji s prvim ali drugim osnovnim merilom zbrali dovolj za dodelitev štipendije.

Za dijake se je kot javno priznan uspeh oziroma izjemni dosežek upoštevalo zlato priznanje ali prvo do tretje mesto na državnem tekmovanju, udeležba na mednarodnem tekmovanju po predhodnem izboru na državnem tekmovanju, nagrajeno umetniško delo ali raziskovalno delo na državni ravni, v strokovni reviji objavljena pozitivna recenzija o kandidatovih umetniških ali raziskovalnih prispevkih ter najmanj 30 točk na maturi.

Pri študentih so kot javno priznan uspeh ali izjemni dosežek veljali nagrajeno umetniško ali znanstveno-raziskovalno delo ali nagrajena diplomska naloga v državni konkurenci, objava individualne raziskovalne naloge v priznani strokovni reviji ali strokovnem zborniku in priložena pozitivna recenzija naloge, ter v strokovni reviji objavljena pozitivna recenzija o kandidatovih umetniških ali znanstveno-raziskovalnih prispevkih.

Pogoj umetniške nadarjenosti

Kandidati za štipendijo za umetniško nadarjenost so se edini izognili postopku ugotavljanja intelektualne nadarjenosti.

Za izpolnjen pogoj umetniške nadarjenosti na določenem umetniškem področju se je štelo: prejem državnega priznanja ali nagrade, uvrstitev do vključno 3. mesta na državnem

tekmovanju, mednarodno priznanje ali nagrada oziroma uvrstitev v finale mednarodnih tekmovanj (po predhodnem izboru na državnem tekmovanju). V primeru nastopov v duetu ali triu se je upošteval le prejem prve nagrade na državnem tekmovanju ali uvrstitev do vključno 3. mesta na mednarodnem tekmovanju. Zavod je lahko upošteval tudi mnenje vsaj dveh neodvisnih strokovnjakov z ustreznega umetnostnega področja.

1.1.2 Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije

Pogoj za ohranitev Zoisove štipendije od leta 1991 do 1997 je bil za dijake najmanj dober uspeh, za študente pa najmanj povprečna ocena 7,0 v preteklem šolskem ali študijskem letu.

Zaradi tako blagega kriterija, katerega namen je bil, da bi lahko štipendijo ohranilo čim več nadarjenih iz manj spodbudnega socialnoekonomskega okolja, je Zavod za zaposlovanje leta 1997 predlagal spremembo pravilnika o štipendiranju.¹ S to spremembo so se pogoji zaostriili, in sicer se je pri dijakih zahteval najmanj prav dober uspeh, pri študentih pa najmanj povprečna ocena 8,0.

Leta 1999 so se pogoji za ohranitev na pobudo MDDSZ spet spremenili, in sicer so se vrnili na tiste, ki so veljali pred letom 1997 (Pravilnik o štipendiranju, 1999).

1.1.3 Dohodkovni cenzus

Zakon iz leta 1991 je določil, da lahko izrazito nadarjeni pridobijo štipendijo ne glede na dohodkovni cenzus, ki je bil postavljen za republiške štipendije. Leta 1994 so v zakon dodali tudi cenzus za Zoisove štipendije, za določitev njegove višine pa pooblastili ministra za delo. Višino cenzusa je dejansko še pred spremembo zakona določil Pravilnik o štipendiranju iz leta 1993, in sicer je bil posamezen kandidat do Zoisove štipendije upravičen, če dohodek na družinskega člana v drugem trimesečju tekočega leta ni presegal povprečne mesečne plače na zaposlenega v RS. Cenzus za Zoisovo štipendijo je bil torej postavljen višje kot za republiško štipendijo, za katero je znašal 80 % zajamčene plače.

¹ Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, 1997, Uradni list RS, št. 39/1997, 20. člen:

»- Štipendistu, ki ni izdelal letnika, pravica do štipendije preneha.

- Štipendistu, ki je uveljavil pravico do Zoisove štipendije in v naslednjem šolskem oziroma študijskem letu iz značilnih predmetov, uvrščenih v predmetni katalog znanj za zaključni izpit ali maturo, ne doseže povprečne ocene dobro (3) oziroma iz značilnih predmetov študijskega programa ocene dobro (7), pravica do štipendije preneha.

- Če štipendist iz prejšnjega odstavka v preteklem šolskem letu ne doseže povprečne ocene najmanj prav dobro (4 – dijak oziroma 8 – študent), ali se ne izkaže z javno priznanim izjemnim dosežkom, mu pravica do štipendije za tekoče šolsko leto miruje. Ponovno jo lahko uveljavi z novim šolskim letom, če je dosegel zahtevan uspeh oziroma je izkazal javno priznan izjemni dosežek

-Če štipendist ni izdelal letnika, če ni dosegel zahtevanega uspeha oziroma ni izkazal javno priznanega izjemnega dosežka iz upravičenih zdravstvenih razlogov, mu lahko Območna enota Republiškega zavoda za zaposlovanje, na podlagi dokumentirane vloge štipendista in mnenja strokovne skupine iz 21. člena pravilnika odobri nadaljnje uveljavljanje pravice do štipendije, o čemer izda posebno odločbo.«

Cenzus za Zoisove štipendije je bil ukinjen s Pravilnikom leta 1997,² nato pa tudi črtan iz zakona.

1.1.4 Višina Zoisove štipendije in dodatki

Pravilnik o štipendiranju (1993) je določil višino Zoisove štipendije, ki je za dijake znašala 38 % in za študente 50 % zajamčene plače. Leta 1999 je bila višina štipendije znižana na 36 oziroma 47 odstotkov zajamčene plače. Še večje znižanje je bilo narejeno leta 2000, in sicer na 26 oziroma 40 odstotkov zajamčene plače, vendar z dodatkom, da Zoisova štipendija ne more biti nižja od republiške štipendije, do katere bi bil upravičen isti štipendist.

Pravilnik iz leta 1993 je osnovno republiško štipendijo določil v enaki višini kot Zoisovo, vendar pa se je republiška štipendija znižala za tako imenovani prispevek staršev, če je dohodek na družinskega člana presegal 50 % zajamčene plače, in sicer je bil odstotek znižanja po lestvici med 5 % in 30 % osnovne štipendije. Leta 1999 se je način upoštevanja družinskega dohodka spremenil iz odbitka v dodatke. Osnovna republiška štipendija je bila zato močno znižana, na 14 % in 21 % zajamčene plače, vendar se je k temu dodalo zvišanje glede na dohodkovni položaj družini, in sicer za največ 18 %.

Štipendistom so pripadali tudi dodatki za stroške in učni uspeh, ki so bili določeni enotno za republiške in Zoisove štipendije, in sicer:

- za šolanje izven kraja stalnega bivališča 40 % zajamčene plače,
- za stroške prevoza največ 29 % zajamčene plače (od leta 1999 do 30 %),
- za učni uspeh dijakov: 7 % zajamčene plače za prav dober in 13 % za odličen uspeh,
- za učni uspeh študentov med 7 % in 19 % zajamčene plače za povprečno oceno 7,9 ali več (od leta 1999 za oceno 7,7 ali več).

Leta 2003 je bil uveden še dodatek za deficitarne poklice oziroma določene smeri poklicnega in srednjega strokovnega izobraževanja, in sicer v višini 5 % ali 10 % zajamčene plače glede na smer.

Že leta 1999 je bilo uvedeno tudi zvišanje štipendij za 1 % zajamčene plače za vsak naslednji letnik izobraževanja.

1.1.5 Vračanje štipendije

Prejete štipendije z obrestmi je bil dolžan vrniti štipendist, ki je po svoji volji ali krivdi prekinil izobraževanje. Pravilnik iz leta 1996 je tem pogojem dodal še nedokončanje izobraževanja v roku, neupravičeno zavrnitev kadrovske štipendije, spremembo smeri

² Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, 1997, Uradni list RS, št. 39/1997, 18.b člen:

»V postopku obravnave predloga za dodelitev Zoisove štipendije se materialni pogoji iz 56. člena zakona ne ugotavljajo.«

oziroma kasneje programa izobraževanja brez soglasja štipenditorja, ter navajanje napačnih podatkov.

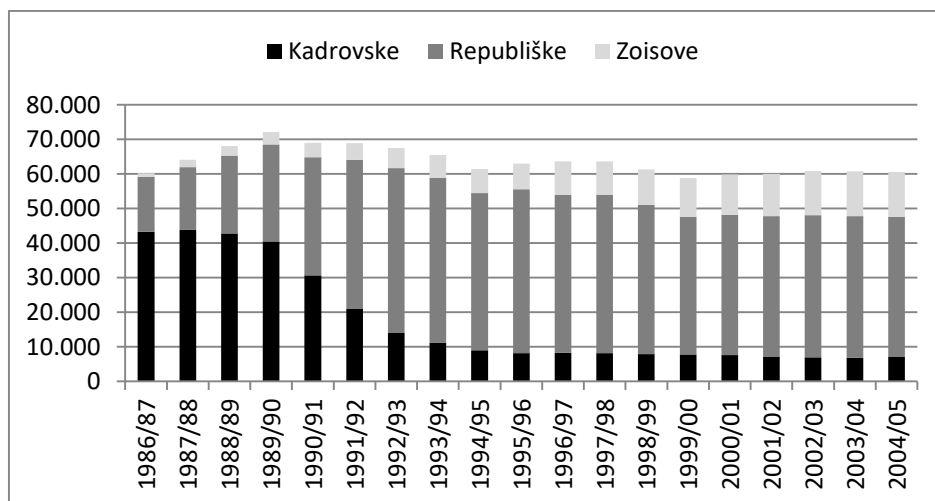
Vračilo se je lahko delno ali v celoti odpisalo, če je strokovni tim delavcev poklicnega usmerjanja ocenil, da so razlogi za prekinitvev izobraževanja ali nedokončanje v roku opravičljivi (na primer zdravstveni razlogi), ali če vračilo ni bilo možno iz socialnih razlogov. Pravilnik iz leta 2000 je obveznost vračila omejil na štipendije, prejete v izobraževalnem letu, v katerem so nastopili razlogi za prekinitvev štipendiranja in vračilo štipendije.

Leta 2000 je bila obveznost vračila predpisana tudi za štipendiste, ki so prejeli štipendijo za izobraževanje v tujini in so se po zaključku prejemanja štipendije zaposlili v tujini.

Ustavno sodišče je leta 2011 razveljavilo člen, ki je predpisoval obveznost vračila, saj minister za določitev obveznosti vračila ni imel pravne podlage v samem zakonu. Odločba ustavnega sodišče se je nanašala na zadevni člen iz pravilnika, ki v času izdaje odločbe ni več veljal (so pa na njegovi podlagi še potekali sodni spori). Ker se ustavno sodišče ni opredelilo do enakega člena iz tedaj veljavnega pravilnika, so se določbe o vračanju v pravilnikih obdržale, verjetno pa tudi izvajale.

1.1.6 Gibanje števila štipendistov v prvem obdobju

Podatki, ki smo jih pridobili iz različnih virov, žal ne omogočajo prikazati zveznih časovnih serij za celotno obdobje. Kljub temu pa že nepopolni podatki dovolj dobro pokažejo ključne trende.

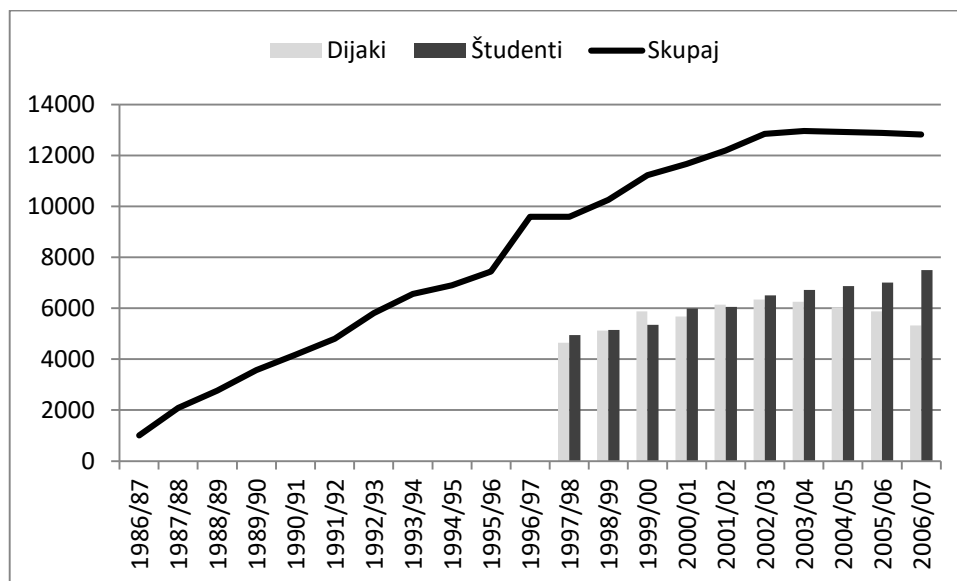
Slika 1.1: Gibanje števila štipendistov po vrstah štipendije

Vir: Nagy in Jazbinšek, 2007.

Iz slike 1.1 je razvidno, da je zaradi gospodarske krize, povezane z razpadom Jugoslavije in spremembo gospodarskega sistema, prišlo do velikega upada števila kadrovskih štipendij, ki so vse odtlej ostale na zelo nizki ravni. Izpad kadrovskih štipendij so v veliki meri

nadomestile republiške in (v manjši meri) Zoisove štipendije, tako da je skupno število štipendij ostajalo na ravni okrog 60.000.

Slika 1.2 prikazuje močno povečevanje števila Zoisovih štipendistov vse do izobraževalnega leta 2003/04, ko se je število prejemnikov stabiliziralo na ravni okrog 13.000, kar je predstavljalo približno petino vseh štipendij v tem obdobju. V zadnjih letih obdobja je bilo število študentov, ki so prejeli Zoisovo štipendijo, višje od števila dijakov, ki so prejeli Zoisovo štipendijo.

Slika 1.2: Število prejemnikov Zoisove štipendije

Vir: Nagy in Jazbinšek, 2007.

1.2 Drugo obdobje: od šolskega leta 2007/08 do leta 2014

Leta 2007 je prišlo do ključnih in korenitih sprememb pri Zoisovem štipendiranju. Sprejet je bil poseben Zakon o štipendiranju (ZŠtip), ki se je začel uporabljati s šolskim letom 2008/2009.

Kot izhaja iz vladnega gradiva, je bilo med pomembnimi razlogi za sprejem posebnega zakona dejstvo, da je bilo področje štipendiranja do leta 2007 urejeno samo z nekaj členi v Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, ostalo materijo pa so podrobneje urejali pravilniki o štipendiranju in akti Zavoda za zaposlovanje. Vladni predlog je tako navajal, da podzakonski akt ne more urejati vsega razvejanega sistema štipendiranja, ker je to predmet zakonske regulative. Sistem štipendiranja in drugih pomoči je bil urejen v različnih predpisih, zaradi česar je bil tudi administrativno in institucionalno razdrobljen in posledično drag.

Zaradi nepreglednosti sistema podeljevanja štipendij do leta 2007 je ZŠtip izvajanje sistema in odločanje o Zoisovih štipendijah prenesel na Javni sklad RS za razvoj kadrov in štipendije,

ter določil merila in postopek za pridobitev štipendij, njihovo višino in druge pogoje, ki so bili prej prepuščeni podzakonskim predpisom.

Namen ZŠtip na področju Zoisovih štipendij je bilo takšno preoblikovanje sistema, ki bi predstavljalo močno zavezo države k razvoju lastnih kadrov in spodbujanju tistih potencialov, ki jih država potrebuje za povečanje konkurenčnosti in uspešnosti.

V ZŠtip so se zato opustili nekateri kriteriji za pridobitev Zoisove štipendije, in sicer je bilo opuščeno testiranje intelektualne nadarjenosti, pomembnejši kot prej pa so postali izjemni dosežki in učni oziroma študijski uspeh. Kot razlog za tako spremembo je bilo navedeno, da testi inteligentnosti ne odkrivajo vseh nadarjenosti; s testi ni mogoče odkriti npr. umetniških nadarjenosti, psihomotorične nadarjenosti, socialne nadarjenosti in praktične nadarjenosti. Testi odkrivajo samo potenciale, ki ni nujno, da jih otrok kasneje tudi izrazi v nadarjenem vedenju (aktivnostih in dosežkih), na testni rezultat (zlasti pri množičnem enkratnem testiranju) lahko vpliva trenutno razpoloženje učenca, motivacija in drugi ovirajoči dejavniki v učencu in zunaj tega. Skupinski testi inteligentnosti imajo še to omejitev, da so primerni le za presejanje (ang. screening), ne pa za dokončno identifikacijo nadarjenega učenca. Skupinski testi lahko tudi podcenjujejo otrokovo nadarjenost. Tako je na primer MFBT eden od klasičnih testov sposobnosti, ki ni bil konstruiran za namene odkrivanja nadarjenih, in ima vse omenjene pomanjkljivosti. Pri učencu odkriti potencial nadarjenosti, ki se pokaže na testih sposobnosti šele ob koncu osnovne šole ali celo v srednji šoli, tako ne zagotavlja, da se bo ta potencial sploh kdaj izrazil v izjemnih dosežkih.

Kljub temu, da so bili inteligenčni in drugi testi odpravljeni, pa je moral kandidat, ki se je po novem lahko prijavil tudi sam, še vedno izkazati, da ga je šola identificirala kot nadarjenega. Druga pomembna sprememba je bila, da med merili za podelitev Zoisove štipendije ni bilo več dodatnih točk za kandidate s slabšim socialnoekonomskih položajem. Namesto tega je bil uveden dodatek k štipendiji glede na dohodek na družinskega člana. Uzakonjen je bil tudi dodatek za vrsto in področje izobraževanja, ki je bil uveden že s pravilnikom leta 2003 in katerega namen je bil, da bi omogočal zaposljivost glede na potrebe gospodarstva in trga dela. Ohranil se je tudi dodatek za učni oziroma študijski uspeh.

1.2.1 Merila za pridobitev Zoisove štipendije

Ključna novost pri podeljevanju štipendij je bila uvedba tako imenovanega kvotnega sistema. Kvotni sistem je pomenil, da so se štipendije podeljevale do porabe razpoložljivih sredstev, ki jih je za vsako leto posebej določil MDDSZ v razpisu. V sodelovanju z ministrstvi za šolstvo oziroma visoko šolstvo je moral MDDSZ določiti tudi metodologijo za določitev deleža štipendistov med osnovno šolo, srednjo šolo, višjo in visoko šolo, odstotni delež štipendistov za posamezne študije, metodologijo za rangiranje študentov znotraj generacije ter metodologijo za razvrščanje kandidatov v skladu z merili iz zakona.

Posledica kvotnega sistema je bila, da štipendije niso več dobili vsi, ki so izpolnjevali pogoje iz zakona, temveč je bilo to odvisno tudi od razpoložljivih sredstev in višine kvot. Merila, ki jih je določil zakon glede ocen in izjemnih dosežkov, so bila tako v praksi zgolj minimalni pogoj za kandidiranje, dejanska višina oziroma vrednost merila, ki so jo morali doseči kandidati, da bi dobili štipendijo, pa je bila znana šele po objavi rezultatov razpisa.

Zakon je kot pogoje za kandidiranje za Zoisovo štipendijo določil:

- Za kandidate iz osnovnih šol: v zaključnem razredu OŠ najmanj povprečna ocena 4,5 ter da so bili identificirani kot nadarjeni v skladu s Konceptom odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli.
- Za kandidate iz srednjih šol: povprečna ocena najmanj 4,1 ter da so bili identificirani kot nadarjeni v skladu s Konceptom vzgojno-izobraževalnega dela z nadarjenimi dijaki v srednjem izobraževanju. Ne glede na to so za Zoisovo štipendijo lahko kandidirali tudi zlati maturanti.
- Za kandidate iz višjih in visokih šol: povprečna ocena najmanj 8,5 ali uvrstitev med najboljših 5 % študentov v svoji generaciji.

Ne glede na zgornje pogoje glede ocen in identificirane nadarjenosti so štipendijo lahko pridobili tudi kandidati, ki so dosegli izjemne dosežke na posameznem področju družbenega življenja.

Za izjemen dosežek na posameznem področju družbenega življenja se je štelo: najvišja mesta na državnem tekmovanju; priznanja za najboljše raziskovalne naloge; udeležba in najvišja mesta na mednarodnem tekmovanju po predhodnem izboru na državnem tekmovanju na področju znanstvenoraziskovalne dejavnosti, razvojne dejavnosti, umetnosti in športa; nagrajeno znanstvenoraziskovalno, razvojno ali umetniško delo na državni ali mednarodni ravni; objava znanstvenoraziskovalne naloge v strokovni reviji ali zborniku; drugi izjemni dosežki.

ZŠtip je tako prek opredelitve izjemnih dosežkov ohranil možnost, da Zoisovo štipendijo dobijo tudi umetniško nadarjeni dijaki in študenti ne glede na učni uspeh, tem pa je dodal še uspešne športnike.

1.2.2 Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije

S sprejetjem ZŠtip so se zaostri tudi pogoji za ohranitev Zoisove štipendije, in sicer se je pri študentih zahtevana povprečna ocena dvignila na 8,5 (prej 7,0), pri dijakih pa na 4,1 (prej vsaj dober uspeh). Zoisovo štipendijo so lahko ne glede na oceno ohranili tudi štipendisti, ki so v preteklem letu dosegli javno priznan izjemen dosežek.

Za dijake in študente, ki so štipendijo pridobili pred uveljavitvijo ZŠtip, so za ohranitev štipendije do zaključka programa izobraževanja veljali pogoji, kot so veljali po prejšnjih

predpisih. So se pa novi pogoji uporabljali tudi za stare štipendiste, ki so nadaljevali izobraževanje na višji zahtevnostni stopnji. To je povzročilo, da so mnogi ostali brez štipendije na prehodu iz srednje šole na univerzo in na prehodu iz prve na drugo bolonjsko stopnjo.

1.2.3 Višina Zoisove štipendije in dodatki

Osnovna Zoisova štipendija brez dodatkov je od leta 2008 znašala 61 evrov za dijake in 94 evrov za študente. Če se je štipendist izobraževal v tujini, je štipendija brez dodatkov znašala 122 evrov za dijaka in 188 evrov za študenta. Višina štipendije se je usklajevala enako, kot je bilo to določeno za transfere posameznikom in gospodinjstvom.

Osnovna Zoisova štipendija je bila tako za 70 oziroma 75 odstotkov višja od osnovne državne štipendije, ki je znašala 36 evrov za dijake in 54 evrov za študente.

Zakon je določil pet dodatkov k Zoisovi štipendiji, in sicer:

- *Dodatek glede na dohodek v družini štipendista*, ki se je določil tako, da so se upoštevali povprečni mesečni dohodki na družinskega člana v preteklem koledarskem letu v primerjavi z zneskom minimalne plače v istem obdobju, in je znašal:

Preglednica 1.1: Dodatek glede na dohodek v družini štipendista

Dohodek na družinskega člana (v % od minimalne plače)	Višina dodatka
do vključno 25 %	51 evrov
nad 25 % do vključno 40 %	41 evrov
nad 40 % do vključno 50 %	30 evrov
nad 50 % do vključno 60 %	20 evrov

Dodatek na dohodek družine je bil za Zoisove štipendiste ukinjen leta 2012 z Zakonom o uravnoveženju javnih financ (ZUJF).

- *Dodatek za vrsto in področje izobraževanja*, ki je znašal 28 evrov in se je dodelil za vrsto in področja izobraževanja, ki jih s podzakonskim aktom, glede na potrebe trga dela, določil minister za delo.
- *Dodatek za učni uspeh oziroma študijski uspeh* je znašal 19 evrov za dijake s povprečno oceno najmanj 4,10 oziroma študente s povprečno oceno najmanj 8,50, ter 35 evrov za dijake s povprečno oceno najmanj 4,50 oziroma študente s povprečno oceno najmanj 9,0.

- *Dodatek za izobraževanje zunaj stalnega prebivališča* je pripadal študentu kot dodatek za bivanje (79 evrov) ali kot dodatek za prevoz v primestnem ali medkrajevnem prometu (največ 93 evrov).
- *Dodatek za študente s posebnimi potrebami* v višini 47 evrov. Minister za delo, je v soglasju z ministrom za šolstvo s podzakonskim aktom predpisal kriterije za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami.

1.2.4 Vračanje štipendije

Razlogi, zaradi katerih je moral študent vrniti prejete štipendije za zadnje leto izobraževanja, so bili podobni kot v prvem obdobju: prekinitve izobraževanja po svoji volji ali krivdi, izguba statusa, sprememba programa izobraževanja brez soglasja študentorja ter navajanje napačnih podatkov. Dodatni razlog je bila zaposlitev ali samozaposlitev, ni pa bilo več razloga neupravičene zavrnitve kadrovske štipendije. Prav tako tudi ni bila več predpisana obveznost vračila štipendije za izobraževanje v tujini, če so se študenti po zaključku prejetja štipendije zaposlili v tujini.

Vračilo se je lahko odložilo ali dovolilo obročno odplačevanje, če je do prekinitve študija prišlo zaradi bolezni, poškodbe ali starševstva. Vračilo je bilo možno tudi odpisati, in sicer zaradi dalj časa trajajoče bolezni, invalidnosti ali socialne ogroženosti.

1.2.5 Gibanje števila študentov v drugem obdobju

Podatke smo lahko pridobili iz statistike MDDSZ in sicer od leta 2010 naprej. Podatki se tu ne prikazujejo za šolsko oziroma študijsko leto, ampak za koledarsko leto, in sicer kot povprečno število prejemnikov po mesecih. To pomeni, da na primer podatek za leto 2010 bolj ustreza stanju v šolskem oziroma študijskem letu 2009/10 kot stanju v letu 2010/11.

Preglednica 1.2: Število prejemnikov državne in Zoisove štipendije

Leto	Skupaj	Državne štipendije	Zoisove štipendije		
			Skupaj	Dijaki	Študenti
2010	51.975	38.691	13.284	6.131	7.153
2011	53.740	41.832	11.908	5.687	6.221
2012	39.529	28.858	10.671	5.298	5.373
2013	32.360	22.813	9.547	4.992	4.555
Sprememba	-19.615	-15.878	-3.737	-1.139	-2.598

Vir: MDDSZ.

Na začetku drugega obdobja je bil število prejemnikov državnih in Zoisovih študentov na enaki ravni kot ob koncu prvega obdobja. Nato se je, predvsem zaradi proračunskega varčevanja v

času gospodarske krize, število prejemnikov močno zmanjšalo – državnih štipendij za 45 % glede na leto 2011, Zoisovih pa za 28 % glede na leto 2010. Prišlo je tudi do spremembe strukture med Zoisovimi štipendisti, saj je število dijakov v letu 2013 preseglo število študentov.

1.3 Tretje obdobje: od leta 2014 naprej

Naslednja sprememba sistema Zoisovih štipendij je bila leta 2014, ko je začel veljati nov štipendijski zakon (ZŠtip-1). Uvedla se je nova štipendija za deficitarne poklice, ki je bila namenjena spodbujanju šolanja na področjih, za katere je na trgu dela primanjkovalo kadrov, ter spremenila ureditev kadrovske štipendije in štipendij za študij v tujini (poimenovana Ad futura).

ZŠtip-1 je prinesel tudi novo opredelitev Zoisove štipendije in njenega namena. Današnji pomen Zoisove štipendije je tako opredeljen v 21. členu ZŠtip-1, in sicer, da so Zoisove štipendije namenjene dijakom, študentom ali udeležencem izobraževanja odraslih kot spodbuda za doseganje izjemnih dosežkov in s tem ustvarjanje dodane vrednosti na področju znanja, raziskovanja, razvojne dejavnosti in umetnosti.

Takšna opredelitev pomeni, da se je namen Zoisove štipendije spremenil iz "štipendije za nadarjene" v "štipendijo za dosežke". Skladno s takšno redefinicijo namena štipendije med pogoji za njeno pridobitev ni bilo več preverjanja oziroma identifikacije nadarjenosti. Učni uspeh in izjemni dosežki so postali hkratni in obvezni pogoj za vse kandidate brez izjem, ki jih je omogočal prejšnji zakon. Med področji, s katerih so se upoštevali izjemni dosežki, pa ni bilo več športa.

1.3.1 Merila za pridobitev Zoisove štipendije

Zakon je kot pogoje za kandidiranje za Zoisovo štipendijo določil:

- Ustrezen učni uspeh:
 - v zaključnem razredu osnovne šole povprečna ocena najmanj 4,70 – za dijaka v prvem letniku neposredno po prehodu iz osnovne šole na višjo raven izobraževanja,
 - v predhodnem šolskem letu glede na šolsko leto uveljavljanja štipendije v srednji šoli povprečna ocena najmanj 4,10 – za dijaka od vključno drugega letnika dalje.
 - zlati maturant ali povprečna ocena v zaključnem razredu srednje šole najmanj 4,10 – za študenta v prvem letniku neposredno po prehodu iz srednje šole na višjo raven izobraževanja,
 - v predhodnem študijskem letu glede na študijsko leto uveljavljanja štipendije na višješolskem ali visokošolskem izobraževanju povprečna ocena najmanj 8,50 ali uvrstitev med najboljših pet odstotkov v svoji generaciji – za študenta drugega in višjih letnikov.

- Izkazan vsaj en izjemen dosežek: doseženo najvišje mesto iz znanja ali raziskovanja na državnih tekmovanjih, prejeto zlato ali srebrno priznanje iz znanja ali raziskovanja na državnih tekmovanjih, priznanje za najboljše raziskovalne naloge, udeležba in

najvišje mesto na mednarodnih tekmovanjih iz znanja, raziskovanja, razvojne dejavnosti in umetnosti, nagrajeno znanstvenoraziskovalno, razvojno ali umetniško delo, objava znanstveno-raziskovalne naloge ali znanstvenega prispevka v strokovni ali znanstveni publikaciji ali zborniku, umetniško ali drugo delo, ki je dobilo vsaj dve pozitivni strokovni kritiki, ter najvišja mesta na področju poklicnega in strokovnega izobraževanja na državnih in mednarodnih tekmovanjih.

Pogoji glede povprečne ocene so torej ostali enaki kot v prejšnjem zakonu, razen za povprečno oceno zaključnega razreda osnovne šole, kjer se je zvišal s 4,50 na 4,70. Glavna sprememba pri opredelitvi posebnih dosežkov, poleg izločitve športa, je bila razširitev upoštevanih tekmovanj tudi na področje poklicnega in strokovnega izobraževanja ter širitev upoštevanih umetniških del z nagrajenih tudi na tista s pozitivnimi recenzijami. Hkrati pa se je za tekmovanja iz znanja in raziskovanja postavil dodatni pogoj, da morajo biti sofinancirana iz javnih sredstev.

Enako kot po prejšnjem zakonu so se tudi po tem zakonu štipendije podeljevale do porabe z razpisom določenih razpoložljivih sredstev.³ Ker so se sredstva zniževala, je to pripeljalo do razmer, ko so morali kandidati doseči bistveno višje pogoje od tistih, predpisanih z zakonom. Po podatkih Javnega sklada so tako osnovnošolci, ki so kandidirali za Zoisovo štipendijo ob prehodu v srednje izobraževanje v šolskih letih 2016/17 in 2017/18 morali izkazati vsaj 4 izjemne dosežke, v letu 2017/18 pa tudi povprečno oceno najmanj 4,86 (v primerjavi z zakonsko zahtevano 4,70). Več kot en izjemni dosežek so morali praviloma izkazati tudi kandidati na srednji in višji in visokošolski ravni izobraževanja.

1.3.2 Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije

Pogoji za ohranitev Zoisove štipendije se z novim zakonom niso spremenili. Za nadaljnje prejetje Zoisove štipendije je moral štipendist izpolnjevati pogoj povprečne ocene najmanj 4,10 (dijak) oziroma 8,50 (študent) ali izkazati vsaj en ustrezen izjemni dosežek.

1.3.3 Višina Zoisove štipendije in dodatki

Zakon je osnovno Zoisovo štipendijo za dijaka določil v višini 120 evrov in za študenta 140 evrov. Za izobraževanje v tujini je bila Zoisova štipendija za dijaka določena v višini 240 evrov in 280 evrov za študenta. Tako kot že po prejšnjem zakonu se višina usklajuje enako kot drugi socialni transferji.

S tem so bile Zoisove štipendije določene znatno višje, kot so bile po zadnji predhodni uskladitvi leta 2011 (66,05 evrov za dijake in 101,78 evrov za študente). Hkrati je bilo

³ Zakon o štipendiranju, Uradni list RS, št. 56/13, 3. odst. 22. člena: »V primeru, da se na javni razpis prijavi več vlagateljev za Zoisovo štipendijo, ki izpolnjujejo pogoje po prvem ali drugem odstavku tega člena, kot je razpoložljivih sredstev, so do Zoisove štipendije upravičeni vlagatelji, ki so dosegli višjo povprečno oceno ali več točk za izjemne dosežke ali več točk pri zlati maturi ali višje razmerje med povprečno oceno vlagatelja in povprečno oceno generacije.«

znižano razmerje med študentskimi in dijaškimi štipendijami. Po prejšnjem zakonu je bilo to razmerje 1,54, po novem pa samo še 1,17.

Poleg dodatka glede na dohodek družine štipendista, ki ga je ukinil že ZUJF, sta bila ukinjena še dodatka za vrsto in področje izobraževanja ter za učni uspeh. Danes se k Zoisovi štipendiji lahko dodelita le še dva dodatka, dodatek za bivanje (80 evrov) in dodatek za posebne potrebe (50 evrov).

Za primerjavo navajamo, da so bile državne štipendije z ZŠtip-1 določene v višini med 70 in 190 evri glede na dohodek družine. V tem obdobju je torej prvič lahko državna štipendija višja od Zoisove. Pri državnih štipendijah je bil ohranjen tudi dodatek za učni uspeh v višini med 17 in 40 evri, enako za dijake in študente, s povprečno oceno najmanj 4,0 oziroma 8,0.

Vlogo dodatkov za vrsto in področje izobraževanja so prevzele štipendije za deficitarne poklice v enotni višini 100 evrov brez dodatkov. To štipendijo je možno prejemati hkrati z državno ali Zoisovo, ne pa tudi s kadrovsko štipendijo. Zoisovo štipendijo je možno prejemati hkrati s kadrovsko štipendijo ali štipendijo za deficitarne poklice, ne pa tudi hkrati z državno štipendijo, čeprav je bil dodatek za dohodek družine pri Zoisovi štipendiji ukinjen.

1.3.4 Vračanje štipendije

Razlogi, zaradi katerih je moral štipendist vrniti prejete štipendije, se glede na prejšnji zakon niso bistveno spremenili. Spremembi programa izobraževanja brez soglasja štipenditorja je bila dodana tudi sprememba izobraževalne ustanove, zaposlitvi pa tudi prijava na Zavodu za zaposlovanje. Obveznost vračila štipendije za izobraževanje v tujini, če se štipendisti po zaključku prejemanja štipendije niso zaposlili v Sloveniji, je bila določena za štipendije Ad futura, ne pa za Zoisove štipendije.

Podobno kot po prejšnjem zakonu se je vračilo štipendije lahko odpisalo zaradi invalidnosti ali socialne ogroženost, odložilo pa, če so se tem povečale možnosti, da bo štipendija vrnjena v celoti.

Po ZŠtip-1 se je ponovno vračala celotna štipendija, ne več le štipendija za zadnje šolsko oziroma študijsko leto. S spremembo ZŠtip-1 leta 2018 je bilo obdobje, za katerega se štipendija vrača, ponovno omejeno na zadnje leto prejemanja.

1.3.5 Gibanje števila štipendistov v tretjem obdobju

Podatki iz statistike MDDSZ so trenutno na voljo do leta 2018. Število prejemnikov državnih štipendij se je po gospodarski krizi hitro okrepilo in celo preseglo raven iz časa uvedbe prvega Zakona o štipendiranju, število Zoisovih štipendij pa se je še naprej zniževalo. Ob skupnem znižanju za 46 % je bilo upadanje števila Zoisovih štipendistov bistveno močnejše med

študenti (za 62 %) kot med dijaki (za 31 %). Ob koncu obdobja je bilo tako dijakov, ki so prejeli Zoisovo štipendijo, že skoraj dvakrat več kot študentov. Skupni znesek sredstev, namenjenih za Zoisove štipendije, se je v tem obdobju skorajda prepolovil (z 18,0 milijonov evrov v 2014 na 9,7 milijona evrov v 2018).

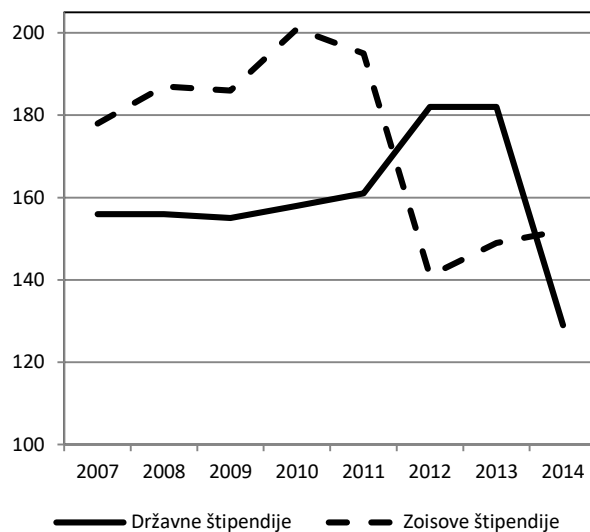
Preglednica 1.3: Število prejemnikov državne in Zoisove štipendije

Leto	Skupaj	Državne štipendije	Zoisove štipendije		
			Skupaj	Dijaki	Študenti
2014	44.179	35.480	8.699	4.422	4.277
2015	49.859	42.435	7.424	4.383	3.041
2016	50.657	44.562	6.095	3.807	2.288
2017	52.287	46.983	5.304	3.405	1.899
2018	51.023	46.361	4.662	3.036	1.626
Sprememba	6.884	10.881	-4.037	-1.386	-2.651

Vir: MDDSZ.

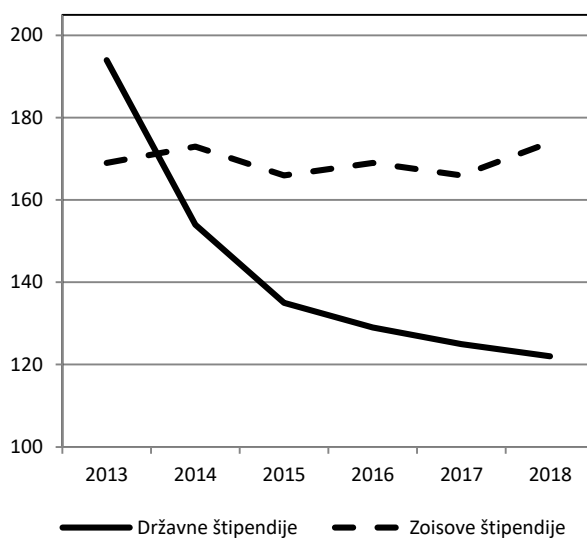
Zanimiva je tudi primerjava povprečne višine Zoisovih in državnih štipendij, pri čemer pa je treba imeti v mislih, da višina povprečne štipendije odraža tudi spremembe v strukturi prejemnikov (delež študentov med Zoisovimi štipendisti, razporeditev prejemnikov državne štipendije po dohodkovnih razredih, delež štipendistov, upravičenih do različnih dodatkov in podobno). Podatke o povprečnih štipendijah je v obdobju med letoma 2007 in 2014 zbiral Statistični urad RS (SURS), za obdobje od leta 2014 naprej pa so dosegljivi samo podatki MDDSZ, objavljeni na vladnem portalu. Podatki po višini niso primerljivi, za leti 2013 in 2014 pa vseeno kažejo enako smer spremembe.

Primerjava pokaže, da je po ukinitvi dodatka za dohodek družine v letu 2012 povprečna višina Zoisove štipendije padla in bila celo nižja od državne. Z letom 2014, ko je stopil v veljavo novi Zakon o štipendiranju, pa se je močno znižala tudi povprečna višina državne štipendije.

Slika 1.3: Povprečna višina državne in Zoisove štipendije po SURS-u.

Vir: SURS.

Slika 1.4: Povprečna višina državne in Zoisove štipendije po MDDSZ

Vir: MDDSZ.

2 SPLOŠNI PREGLED SISTEMOV ŠTIPENDIRANJA IN DRUGIH FINANČNIH VZPODBUD ZA DIJAKE IN ŠTUDENTE, KI DOSEGAJO NADPOVPREČNE REZULTAT

2.1 Opredelitev nadarjenosti

Ko se sprašujemo, kdo so nadarjeni otroci, si lahko pri tem postavimo dve osnovni vprašanji. Kaj sploh je nadarjenost in kako jo prepoznati? Kljub dolgi zgodovini obravnavanja nadarjenosti ter prepoznavanja le-te, v strokovni literaturi še danes ni enoznačnega odgovora na nobeno od zgoraj zastavljenih vprašanj. Tradicionalno ob omembi nadarjenosti vsakdo pomisli na enačenje z inteligenco, in posledično s testi inteligence (IQ testi), kar pa je zdaleč preozko merilo, saj se s tem izključujejo ustvarjalno in umetniško nadarjeni otroci ter tisti, ki so nadarjeni na posebnih področjih, kot je delno tudi matematika, določene naravoslovne znanosti, jeziki ipd. Zato nadarjenosti ne moremo enoznačno meriti le z inteligenčnimi testi, kar se kljub nerazčiščeni opredelitvi nadarjenosti zaveda vse več držav (Jurisevic in Stritih, 2012, str. 19).

Predno se posvetimo opredelitvam nadarjenosti, pa naj pojasnimo še osnovno razliko med nadarjenostjo in talentom, ki je zapisana v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ). Nadarjenost je po SSKJ neka sposobnost, ki omogoča hitro in brez večjega napora pridobiti si potrebno znanje oziroma gre za neko spretnost za dobro opravljanje kake dejavnosti (SSKJ, b.l.a). Na drugi strani je talent po SSKJ opredeljen kot velika prirojena sposobnost za določeno umsko ali fizično dejavnost oziroma celo kot nek dar, ki je dan posamezniku (SSKJ, b.l.b).

Definicija nadarjenosti je različno opredeljena tako po evropskih državah, kot tudi drugod po svetu. Nadarjenost ni nikjer zapisana z zakonom ali točno določena, zato jo je težko definirati (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 577). Nadarjenost je lahko opredeljena z različnih vidikov. Sternberg in Davidson (navedeno v D'Alessio, 2009, str. 7) pravita, da je nadarjenost nekaj, kar ljudje razvijemo v socialnem okolju, kar pomeni, da se lahko le-ta s časom in prostorom spreminja. Tako je treba poudariti, da je definicija nadarjenosti odvisna od države do države posebej.

Vsaka država ima svojo politiko oziroma svoja načela. Na podlagi tega, lahko okvirno določimo nekatere značilnosti, kako se nadarjenost razume po posameznih državah. Večina evropskih držav nima uradnega merila, kako opredeliti oziroma prepoznati nadarjenost. Vsaka država si določa te kriterije in merila zase, saj tudi vsaka zase opisuje različne opredelitve nadarjenosti. Velika Britanija se na primer opira na mnenje učiteljev, kar je v osnovi subjektivno, zato imajo določene tudi določene kriterije, kako učitelji prepoznavajo nadarjene otroke (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 580–582). V Avstriji, Švici, Franciji, Romuniji, Latviji, Veliki Britaniji in na Madžarskem, Irski, Nizozemski, Poljski, Portugalski ter na Švedskem je zelo priznan način nominiranja učencev. Tudi v Sloveniji je bila ta metoda

uveljavljena do leta 2014. Nominacije za nadarjene učence so lahko predlagane s strani učiteljev, staršev, vrstnikov, učenci pa se lahko nominirajo tudi sami. Nominacije s strani učiteljev pomagajo pri identificiranju učencev, ki so izjemni v šolski uspešnosti, na podlagi tega pa so lahko predlagani tudi v posebne vsebinsko bogatejše programe. Mnenje oziroma nominacija s strani učitelja, ki ima večletne izkušnje na pedagoškem področju, je poznano kot izjemen dober kriterij za prepoznavanje nadarjenih učencev v razredu. Takšna imenovanja so podana na podlagi daljšega časovnega opazovanja otrok, in sicer na podlagi njihovega vedenja, in ne samo na podlagi šolske uspešnosti (Sękowski in Łubianka, 2015, str. 77). Na Finskem izvajajo svoje lastne sisteme za prepoznavanje nadarjenosti. V Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA) in Singapurju so ta merila za določanje nadarjenosti razni testi sposobnosti ali IQ testi, medtem ko v Rusiji in na Kitajskem za prepoznavanje nadarjenosti dajejo prednost akademski uspešnosti oziroma učnemu uspehu (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 580–582).

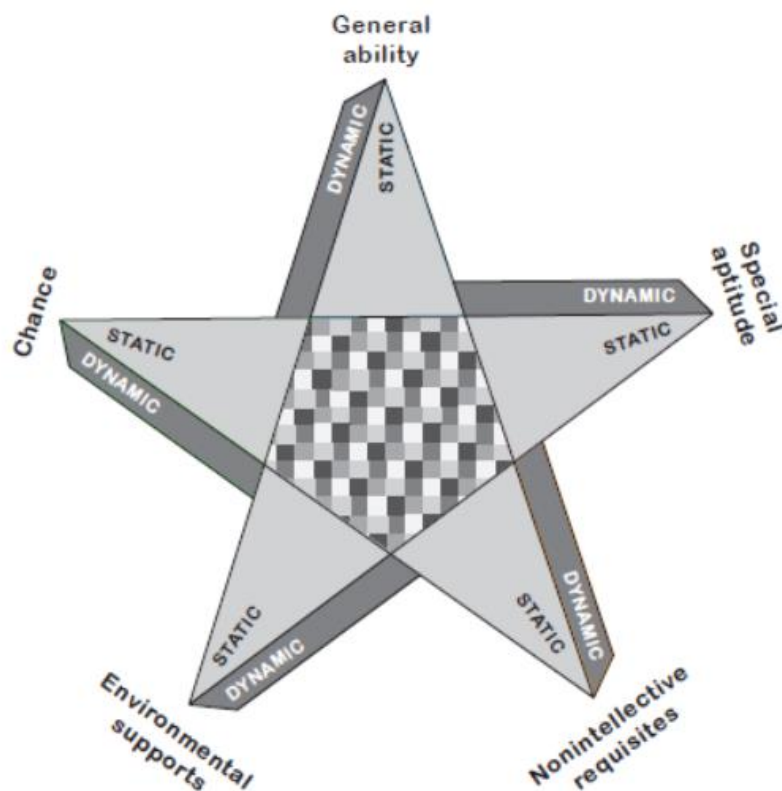
Od države do države je tudi odvisno, kdaj je pri otrocih sploh primerno začeti določati nadarjenost. V ZDA so po posameznih zveznih državah na pobudo staršev pričeli s prvimi preizkusi že v vrtcu oziroma v mali šoli (med 5-8 let), medtem ko lahko za namene državnih olimpijad začnejo v preizkusih sodelovati pri kateri koli starosti. V evropskih državah je naloga prepoznavanja nadarjenosti predvsem prepuščena učiteljem, kar pomeni, da se začnejo prve metode prepoznavanja nadarjenih pri šestih letih in nato potekajo skozi celotno osnovno šolo. V Rusiji se lahko že med desetim in enajstim letom začnejo uvrščati na državne olimpijade, medtem ko v Singapurju med enajstim in dvanajstim letom prvič izvajajo IQ teste, s čimer določajo njihovo nadarjenost. Na Kitajskem se otroci začnejo deliti v napredne in popravne skupine že v prvem razredu, torej pri šestih letih starosti (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 577).

Kot smo omenili, se pojem nadarjenosti razvija v družbenem okolju, ki nas obdaja. Zato se nadarjenost razlikuje med različnimi kulturami. Prav tako je odvisno od okolja, v katerem živimo, glede na socialne in politične razmere, s katerimi smo obdani in kako nam ti dejavniki omogočajo možnosti za razvoj nadarjenosti. Nadarjenost je torej izraz, ki nakazuje na visoko oz. veliko sposobnost v eni ali več stvareh. Prav tako si za pojem nadarjenosti presojevalci želijo, da ne bi bil enačen z visokim IQ-jem, kar pa se v veliko držav še vedno dogaja, saj nadarjenost otrok preverjajo z IQ testi (Nicpon in Pfeiffer, 2011, str. 294).

Večina opredelitev nadarjenosti vključuje povezavo z inteligenco. Vendar tudi inteligence poznamo več vrst (Pfeiffer, 2002, str. 35). Pfeiffer (navedeno v Pfeiffer, 2002, str. 35) navaja, da je inteligenca ciljno usmerjena miselna dejavnost zaznamovana z učinkovitim reševanjem problemov, kritičnim razmišljanjem in učinkovitim sklepanjem. Medtem ko Sternberg (navedeno v Pfeiffer, 2002, str. 35) pravi, da inteligenca obsega mentalne sposobnosti, potrebne za prilagajanje na okolje, tako v oblikovanju kot izbiri le-tega. Tannenbaum (navedeno v Pfeiffer, 2002, str. 35) je za celovito in elegantno opredelitev nadarjenosti pripravil zvezdni model, ki prikazuje, da je nadarjeno vedenje rezultat petih medsebojno

povezanih dejavnikov. Tannenbaum verjame, da otroci in mladostniki za pot do nadarjenosti ne potrebujejo le splošnih in specifičnih sposobnosti za določena področja, ampak potrebujejo tudi posebne osebnostne lastnosti ter možnosti v okolju, v katerem se razvijajo (MacLeod, 2012, str. 16). Nadarjenost je po Tannebaumu rezultat interaktivnega sodelovanja dejavnikov, ki povezujejo potencialne nadarjenih posameznikov z uresničitvijo njihovih talentov. To so izjemno visoka inteligenca, izjemne specifične sposobnosti, neintelektualne lastnosti (medosebne spretnosti, motivacija, vztrajnost), vplivi okolja in priložnosti (podedovani geni, družinske razmere, geografske značilnosti...) (Juriševič in Blažič, 2012, str. 30).

Tannenbaum poudarja, da je »dejavnik g« ali splošna visoka inteligenca (izraz je vpeljal angleški statistik Charles Spearman v začetku 20. stoletja) do neke mere odvisna od vseh talentov (MacLeod, 2012, str. 17). Splošna visoka inteligenca je zelo odvisna od dednosti, po Tannenbaumu pa jo lahko merimo s standardiziranimi testi inteligence. Vsi dosežki nadarjenih do neke mere zahtevajo »dejavnik g«, pri tem pa se minimalna raven razlikuje glede na področje akademskega študija. Izjemne specifične sposobnosti se pogosto pojavijo v zgodnjem otroštvu (Davidson, 2009, str. 85), čeprav se pri nekaterih pojavijo tudi v kasnejšem obdobju odraščanja (MacLeod, 2012, str. 17). V kombinaciji z »dejavnikom g« lahko te sposobnosti pomagajo posamezniku, da se izjemno dokaže na določenem področju ter da za to razvije talent (Davidson, 2009, str. 85). Vendar pa sama sposobnost in inteligenca ne bosta prinesla izjemnih dosežkov. Tannebaum poudarja, da so za le-to potrebni tudi neintelektualne oziroma osebnostne lastnosti, kot so motivacija, medosebne spretnosti, vztrajnost, dobra samopodoba in duševno zdravje, želja po izkazovanju in deljenju nekega talenta, ter pripravljenost na žrtvovanje kratkoročnih zadovoljstev zaradi dolgoročnega uresničevanja (MacLeod, 2012, str. 17). Vplivi okolja, ki lahko tudi vsebujejo genetske predpogoje, so tisti, ki pri posameznemu nadarjenemu, oblikujejo strokovno in ustvarjalno dejavnost znotraj tistega področja, kjer so nadarjeni (Davidson, 2009, str. 85). Vplivi okolja so tisti, ki narekujejo ne le stopnjo, do katere se bo otrokova sposobnost lahko razvijala, ampak celo vrsto nadarjenosti, ki jih je družba pripravljena spoštovati in tolerirati, ter količino naložb, ki jih je družba pripravljena vložiti v razvoj teh talentov. Ti vplivi vključujejo ne le na otrokovo družino, vrstniške skupine, šolo in skupnost, temveč tudi na gospodarske, pravne, socialne in politične institucije države, v kateri se otrok vzgaja in izobražuje (MacLeod, 2012, str. 17). Zanimivo je predvsem to, da je ravno priložnost tista, ki na koncu določa, ali bo pri posamezniku prišlo do nadarjenosti oziroma izjemnega dosežka v nečem. Posameznik je lahko visoko razvit v vseh štirih drugih dejavnikih, vendar mu zaradi nesrečnega spleta okoliščin ne bo dano, da lahko razvije nadarjenost (Davidson, 2009, str. 85). Dejavniki priložnosti so tisti popolnoma nepredvidljivi dogodki v življenju osebe, ki so lahko ključni pri omogočanju prepoznavanja ali spodbujanja izjemnih potencialov. Na primer, lahko se zgodi, da učenec najde ravno pravega učitelja v ravno pravi fazi za razvoj svojega talenta. Tannenbaum je poudarjal, da je nadarjenost nepričakovana in da se lahko pojavi kjerkoli, tako v gospodarstvu, socialnem okolju, na delovnem mestu, v družini ali celo v samem telesu, ko pride do nenadne spremembe zdravstvenega stanja, ki bi lahko vplivalo na kariero (MacLeod, 2012, str. 17).

Slika 2.1: Tannenbaumejev zvezdni model nadarjenosti

Vir: MacLeod, 2012, str. 16.

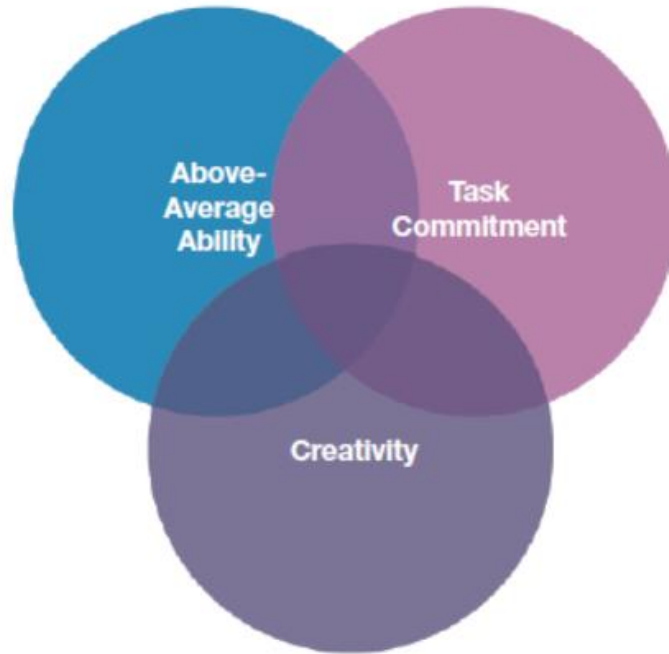
Teh pet dejavnikov je prepleteno v obliki morske zvezde, ki ima svoje statične in dinamične poddejavnike (glej Sliko 2.1). Statični poddejavniki vključujejo opisne informacije v danem trenutku (Davidson, 2009, str. 85). Na primer, kakšni so otrokovi matematični ali bralni dosežki v danem trenutku, ali pa zdravstveno stanje ter odnosi z družino. Gre za dejavnike v določenem trenutku, ki se s časoma spremenijo (MacLeod, 2012, str. 17). Nasprotno pa dinamični poddejavniki vključujejo stalne miselne procese in okoliščine, ki povzročajo, da se otrokovo vedenje s časom spreminja. Nadarjenost predstavlja središče morske zvezde, kjer se združi vseh pet dejavnikov. Kljub temu, da izjemni dosežki zahtevajo doseganje vseh petih elementov na visokih ravneh, se bistveni minimum za vsakega od njih razlikuje glede na področje nadarjenosti. Na primer, da bodo vzgojitelji morda izstopali v svojih poklicih, bodo za to potrebovali višje stopnje določenih neintelektualnih lastnosti, kot bi jih za to potrebovali molekularni biologi (Davidson, 2009, str. 86).

Podobno kot Tannenbaumov zvezdni model, François Gagné opisuje svoj diferencirani model nadarjenosti (ang. Differentiated Model of Gifted and Talented), kjer pojasnjuje odnose med dosežki in sposobnostmi (Davidson, 2009, str. 86). Natančneje, Gagné v niz genetsko podedovanih sposobnosti vključuje intelektualnost (razmišljanje in spomin), ustvarjalnost (izvirnost in iznajdljivost), socialne sposobnosti (sposobnost medsebojnih odnosov), senzomotorične sposobnosti (koordinacija) in drugo (osebnostne ali paranormalne lastnosti). Gre za naravne sposobnosti, ki jih lahko opazimo pri vsakodnevnih nalogah, s katerimi se

otroci srečujejo med šolanjem. Intelktualne sposobnosti so na primer potrebne za učenje branja in tujih jezikov ali razumevanja novih matematičnih konceptov. Ustvarjalne sposobnosti so potrebne za iznajdljivo reševanje različnih problemov ter ustvarjanje izvernih del v znanosti, literaturi in umetnosti. Senzomotorične sposobnosti so povezane s športom in glasbo, medtem ko socialne sposobnosti otroci dnevno uporabljajo v interakcijah s svojimi vrstniki, učitelji in starši (Gagné, 1995, str. 107).

Vsak posameznik oziroma otrok ima te naravne sposobnosti razvite do neke mere, in vsaka takšna sposobnost se šteje za nadarjenost, ko je razvita do najvišje mere. Posameznik je lahko nadarjen zaradi izjemne ustvarjalnosti, visoke ravni ene od drugih naštetih sposobnosti, ali zaradi kombinacije le-teh. Nadarjenost in talent se na nekem področju razvijata sistematično, od naravnih sposobnostih, ki so dane vsakemu posamezniku, do razvitja teh, učenja in prakse (Davidson, 2009, str. 86). Gagné torej v svoj model poleg kognitivnih sestavin, vključuje tudi pomembne dejavnike, kot so okolje, učenje, ponavljanje in utrjevanje, ter neintelektualne dejavnike, ki osnovne posameznikove sposobnosti preoblikujejo v nek poseben talent na določenem področju posameznikovega udejstvovanja, in pri tem se razvije nadarjenost (Juriševič in Blažič, 2012, str. 30).

Joseph Renzulli razlikuje med šolsko nadarjenostjo in ustvarjalno-produktivno nadarjenostjo. Nadarjenost za šolsko delo se osredotoča na visok IQ, izjemne dosežke in hitro prilagajanje na akademsko okolje (Davidson, 2009, str. 89). To nadarjenost označuje izjemnost v uporabi znanja (Juriševič in Blažič, 2012, str. 29), in jo je mogoče meriti s psihometričnimi testi ter šolskimi ocenami. Na drugi strani se ustvarjalno-produktivna nadarjenost spodbuja z okoljskimi vplivi in vključuje razvoj inovativnih izdelkov ali idej, ki bodo prepoznani s strani okolice kot izjemni produkti znanja (Davidson, 2009, str. 89). Na podlagi ustvarjalnosti Renzulli opredeljuje nadarjenost v trikotnem modelu, kjer poudarja, da se morajo za dosežek nadarjenosti prepletati trije elementi: nadpovprečna sposobnost (splošna ali posebna), predanost nalogi oziroma motiviranost ter visoka stopnja ustvarjalnosti. Poleg tega, da se elementi med seboj dopolnjujejo, je treba poudariti, da so si med seboj tudi enakovredni. Ena večjih napak je namreč ta, da se še vedno v ospredje daje nadpovprečna sposobnost, ostala dva elementa pa se zanemarja (Renzulli, 2011, str. 83).

Slika 2.2: Renzullijev trikrožni model nadarjenosti
Vir: Renzulli, 2011, str. 83.

Renzulli svoj model prikazuje kot tri prekrivajoče se kroge, kot je vidno na sliki 2.2. Ti trije krogi ponazarjajo povezanost in enakovrednost vseh treh elementov (Davidson, 2009, str. 89). Nadarjeni otroci so torej tisti, ki so sposobni razviti vse tri elemente hkrati, in jih znajo uporabiti na katerem koli področju človekovega delovanja. Ti otroci za ta razvoj potrebujejo široko paleto izobraževalnih priložnosti in sistemov, ki so namenjeni samo njim (Renzulli, 2011, str. 87).

Podobno kot Renzulli, tudi Robert Sternberg pojem nadarjenosti gradi na svojih prejšnjih teorijah. Sternberga predvsem zanima, zakaj lahko nekateri posamezniki uporabljajo svoje kognitivne in ustvarjalne sposobnosti, drugi pa ne. V svojem modelu WICS (ang. Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized), nadarjenost sestavljajo trije interaktivni in hierarhični elementi. To so modrost, inteligenca in ustvarjalnost, kjer je inteligenca osnova za razvoj drugih dveh sposobnosti. Za razvoj modrosti sta potrebna tako inteligenca kot ustvarjalnost. Slednja mora vsebovati nekakšno ravnotežje med analitičnim, praktičnim in ustvarjalnim vidikom intelligence. Ravno to ravnovesje omogoča posamezniku razvoj in ustvarjanje izvirnih idej in izdelkov. Poleg tega Sternberg v to ustvarjalnost vključuje osebne lastnosti, kot so pogum, strast, razumno tveganje, toleranco do dvoumnosti in samoučinkovitost. Modrost je po mnenju Sternberga najbolj pomembna izmed vseh treh lastnosti, ki za pravi učinek tudi potrebuje pravo mero ravnovesja. V tem primeru je treba le-to najti med kratkoročnimi in dolgoročnimi ter zunanji in notranji človeškimi interesi. Ko je to ravnovesje povezano s praktično inteligenco in ustvarjalnostjo, se lahko doseže neka izjemna sposobnost (Davidson, 2009, str. 89–90).

V Evropi sta poznana tudi Hellerjev Münchenski model nadarjenosti ter Mönksov Multifaktorski model nadarjenosti. V Münchenskem modelu so opisani odnosi, ki se pojavljajo med nadarjenostjo in dosežki, ter prikazuje večplastnost šolskega uspeha. Heller v svojem modelu temelji na predpostavki, da so vsi učenci nadarjeni, in da se s primerno stimulacijo lahko iz tega razvije pravi talent (Sękowski in Łubianka, 2015, str. 76). Ta večdimenzionalni model sestavlja sedem relativno neodvisnih skupin sposobnosti (napovedovalci) iz različnih področij delovanja (kriterijske spremenljivke). Hkrati je nadarjenost tudi odvisna od osebnostnih (npr. motivacija) in socialno-okoljskih dejavnikov. Vsi naštetih dejavniki predstavljajo nekakšne moderatorje za razvoj potenciala posameznika, ki se nahaja v vsakomur, do odličnih sposobnosti na različnih področjih. V skladu s tem je nadarjenost opredeljena kot večdimenzionalen produkt znotraj mreže nekognitivnih (npr. motivacija, nadzorovana pričakovanja, samo učinkovitost) in družbenih elementov ter spremenljivke povezane z zmogljivostjo (Heller, Perleth, in Lim, 2005, str. 148). Münchenski model je bil osnova za razvoj diagnostičnih instrumentov in posebnih izobraževalnih programov za šole (Sękowski in Łubianka, 2015, str. 76).

Mönksov Multifaktorski model nadarjenosti se opira na Renzullijev trikrožni model nadarjenosti. Mönks širi Renzullijev model tako, da obravnava interakcije nadpovprečne sposobnosti, predanosti nalogi ter visoke stopnje ustvarjalnosti, kot del družbenega okolja, ki igra pomembno vlogo pri razvoju nadarjenosti. Mönks meni, da tako družinsko okolje, kot šolsko in vrstniško, močno vpliva na razvoj določenih osebnostnih lastnosti, s katerimi lahko otroci spodbudijo razvoj nadarjenosti. Poleg tega okolje kot dejavnik ne vpliva le na trenutni razvoj sposobnosti, temveč tudi na usmerjanje prihodnosti in podporo pri doseganju visokih oziroma odličnih dosežkov. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da ugoden vpliv okolja, lastna angažiranost posameznika in njegove potencialne intelektualne sposobnosti dajejo optimalne psihološke pogoje za razvoj nadarjenosti (Sękowski in Łubianka, 2015, str. 76–77).

Oprelitev nadarjenosti je torej veliko. Strokovnjaki imajo glede tega različne teorije. Nekatere pravijo, da je nadarjenost enaka visokemu IQ, nato druge, da je enaka visokemu učnemu uspehu, ali pa da je nadarjenost prikazana s posebnimi sposobnostmi, s katerimi lahko posameznik doseže na določenih področjih pomembne oz. izjemne dosežke. Navedli smo že, da ima skoraj vsaka država svoja pravila, kdaj in kako začeti prepoznavati nadarjenost. Vendar je vprašanje, ki se nam ob tem poraja, koliko nadarjenih se ob tem izpusti oz. izgubi? Zakaj bi morali določati, kdaj je primerno začeti prepoznavati nadarjenost? Zakaj je lahko otrok spoznan kot nadarjen v zgodnjih letih, kasneje pa ne več? Nadarjenost se lahko razvije oz. pokaže tudi v poznejših letih. Za te primere je poznan izraz »late bloomers«, kar bi lahko prevedli kot tisti, ki se pozno razcvetijo, oziroma izkazujejo možnosti za razvoj nadarjenosti v kasnejšem zrelostnem obdobju. Tako torej poznamo otroke, ki pokažejo nadarjenost že v zgodnjih letih, pa morda kasneje niti ne dosegajo več izjemnih dosežkov, in pa tiste, ki razvijejo nadarjenost šele v poznejših letih. Dokazano je namreč tudi to, da se

višina IQ-ja lahko z leti spreminja, v nekaterih primerih celo dramatično, in tudi to je eden iz vzrokov, da se lahko nadarjenost razvija v vseh starostnih obdobjih (Pfeiffer, 2012, str. 5–6).

Kako torej opredeliti nadarjenost? Odgovor na to je več kot zapleten, saj si strokovnjaki v tem kar precej nasprotujejo. Na podlagi zapisanega lahko povzamemo, da je nadarjenost kompleksen in razvojno dinamičen pojav. Gre za medsebojno povezavo bioloških, psiholoških, pedagoških in psiho-socialnih dejavnikov, ter v najširšem pomenu predstavlja izjemne človeške dosežke (Juriševič in Blažič, 2012, str. 31). Nekateri pa celo trdijo, da nadarjenost kot taka ne obstaja. In zakaj takšne razlike v sami opredelitvi? Odgovor na to najverjetneje temelji na tem, da gre za določanje opredelitve na več različnih področjih, zato odgovorni težko sprejmejo kompromis o tem, kaj je pravilna opredelitev nadarjenosti. Ravno pomanjkanje strokovnega soglasja za opredelitev nadarjenosti v povezavi z nedoslednimi opredelitvami držav, povzroča zmedo pri prepoznavanju nadarjenih dijakov in študentov (Pfeiffer, 2002, str. 35).

2.1.1 Koliko je dejansko nadarjenih otrok?

O nadarjenosti in njeni opredelitvi je veliko razprav, tako kot tudi o njeni pogostosti ter merilnih sposobnostih, koga se lahko opredeli za nadarjenega (Rasmussen in Lingard, 2018, str. 12). Opredelitev nadarjenosti je kar precej, izraz nadarjen pa ni legalno priznan in enoten. Zato tudi ne preseneča, da ni mogoče priti do soglasja, koliko je dejansko nadarjenih otrok oziroma učencev (Pfeiffer, 2002, str. 37). Ocene se razlikujejo tako močno, da je po Renzullijevem bazenu talentov mogoče označiti v skupini nadpovprečnih sposobnosti za nadarjene skupno kar 15-20 % učencev (Juriševič in Blažič, 2012, str. 29), medtem ko nekateri šolski sistemi, ki uporabljajo za opredelitev nadarjenosti inteligenčne teste z mejo 135, ta odstotek zmanjšajo na le 1 % nadarjenih učencev oziroma otrok (Pfeiffer, 2002, str. 37).

Za ugotavljanje, koliko je nadarjenih otrok, so v Angliji v enem izmed poročil objavili, da je približno 5 % njihovega prebivalstva opredeljeno kot zelo sposobno (ang. very able) in le 2 % izjemno sposobno (ang. exceptionally able) (Rasmussen in Lingard, 2018, str. 12). Na drugi strani Nacionalno združenje nadarjenih otrok (ang. National Association for Gifted Children, v nadaljevanju: NAGC) navaja, da je trenutno ocenjeno približno 6 % nadarjenih iz javnih šol, ki so vključeni v programe za nadarjene v ZDA (NAGC, b.l.). Medtem ko naj bi bilo v mestu Hamburg v Nemčiji prepoznanih za nadarjene le 0,07 % otrok (Tourón in Freeman, 2018, str. 58).

Potem so tukaj še miti, ki še vedno niso zavrženi. Eden izmed zelo poznanih je, da nadarjeni otroci predstavljajo od 3 % do 5 % šolske populacije, kar je bilo predstavljeno že leta 1982 v enem izmed Renzullijevih člankov (Renzulli, 1982). Tudi, če je v prejšnjem stoletju to držalo, bi bilo skoraj nemogoče trditi, da je danes temu še vedno tako. Renzulli je namreč trditev v svojem članku navajal na podlagi tega, da je nadarjenost enaka visokemu IQ. Ker je od te

trditve minilo že skoraj 40 let, je prepričanje, da je 3 % do 5 % šolske populacije nadarjene, in hkrati s tem prepričanje, da je nadarjenost enaka visokemu dosežku pri testiranju IQ, težko verjetno. Kljub vsemu pa oba mita, tako mit o odstotku nadarjenosti, kot mit o enačenju nadarjenosti z visokim IQ, še vedno živita v miselnosti ljudeh (Borland, 2009, str. 236–237).

2.2 Izobraževalni sistemi in sistemi štipendiranja v državah EU

2.2.1 Merila in metode za opredelitev izjemnih oz. posebnih dosežkov

Skandinavske države, kot tudi Japonska, ne uporabljajo nobenih posebnih meril za opredelitev nadarjenih dijakov in študentov. S tem bi prekršili svoja lastna načela, ki temeljijo na prepričanju, da morajo vsi imeti enake možnosti za izobrazbo (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 575). Na Švedskem vsi otroci do 16. leta prejemajo enako vrsto izobrazbe. Kljub tej praksi homogenega izobraževanja se zdi, da Švedska skupaj z Dansko v zadnjem času preiskuje možnosti za posameznike z visokim potencialom. Norveška vlada je celo ustanovila skupino raziskovalcev, ki bi raziskala to vprašanje, čeprav bolj v smislu potenciala vseh otrok (Tourón in Freeman, 2018, str. 57).

Skandinavske pobude, povezane z nadarjenostjo, na splošno delujejo preko privatnih združenj za učitelje in psihologe (Tourón in Freeman, 2018, str. 57). Kljub slabemu poudarku na nadarjenosti, imajo te države razvite izven šolske dejavnosti, kjer lahko mladi razvijajo svoje talente (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 575). Izven šolske dejavnosti se lahko izvajajo v obliki klubov, kot so umetniški, športni, literarni, matematični ali zgodovinski. Otroci pa se lahko vključujejo tudi v razna regionalna ali državna tekmovanja. Poleg tega izven šolske dejavnosti vključujejo tudi poletne kampe in tečaje, kjer lahko otroci razvijejo svoje znanje o arhitekturi, fotografiji, astronomiji, naravoslovnih znanostih in tujih jezikih. Izobražujejo se lahko tudi v centrih, namenjenim umetniški dejavnosti ter pri sodelovanju v akademskih raziskavah v povezavi s šolami. Izven šolske dejavnosti so poleg Skandinavskih držav popularne tudi v Franciji, Španiji, na Irskem in v ZDA (Sękowski in Łubianka, 2015, str. 82–83).

Zelo pogosto uporabljena metoda za določanje nadarjenih otrok je nominacija s strani učiteljev. Le-ti nominirajo učence na podlagi učnih in izven šolskih dosežkov, ki jih dosegajo. Poleg teh nominacij poznamo tudi nominacije s strani staršev, vrstnikov, ali celo samonominacije (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 582). Te metode se poslužujejo v Veliki Britaniji, Franciji na Poljskem in Madžarskem (Sękowski in Łubianka, 2015, str. 77), kjer strokovnjak, bodisi šolski svetovalec ali učitelj, upošteva tako nominacije kot ocene, medtem ko se odloča, katerim učencem bi lahko pripadel status nadarjenih (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 582). Po raziskavah so poleg nominacij pomembni tudi različni testi inteligence in akademski dosežki ter uspešnost. Malo manj poudarka v evropskih državah dajejo na različne spretnostne teste in uspešnosti na specifičnih področjih (Tourón in Freeman, 2018, str. 60).

V nadaljevanju podajamo nekaj zaznanih posebnosti po izbranih državah.

Danska

Skandinavsko prepričanje temelji na tem, da bodo mladi razvili svoje sposobnosti ravno na ta način, da imajo večjo izbiro razvojnih možnosti, ne pa z opredeljevanjem, kdo je nadarjen in kdo ni (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 575). Na Danskem opredelitev nadarjenosti ne obstaja, oziroma je ne spodbujajo in ni uzakonjena (Reid in Boettger, 2015, str. 163). Danska ima močno tradicijo celovitega in nerazdeljenega šolskega sistema. Na to predvsem kaže tudi njihova prevladujoča vizija, ki je od nekdaj bila poimenovana kot »Šola za vse« (Rasmussen in Lingard, 2018, str. 5). Kljub temu je prepoznavanje razlik med posamezniki glavno vodilo danskega šolskega sistema. Tukaj so v glavni vlogi učitelji, ki morajo zagotavljati prepoznavanje potreb vsakega učenca, izbiro učnih gradiv ter metod. Vendar še vedno le nekaj šol posveča posebno pozornost nadarjenim, kot so Kraljeva baletna šola, ki je namenjena nadarjenim plesalcem, ter na primer ena izmed nižjih srednjih šol v mestu Odschrred, ki ponuja razne tečaje za nadarjene v matematiki. Poleg teh šol, se na Danskem pojavljajo privatne pobude za nadarjene, kjer izvajajo razne poletne kampe, vendar pa se v širšem in spodbujeno s strani države ne vodi identifikacijskih postopkov za nadarjene otroke (Reid in Boettger, 2015, str. 163).

Finska

Danski podobne smernice imajo na Finskem. Šolska zakonodaja ne omenja izrecno nadarjenih učencev, ampak priznava individualne razlike. Šolam se omogoča, da izvajajo pouk glede na starostne stopnje in sposobnosti učencev. Finska s tem močno stremi k individualizaciji. Šole so spodbujene k zagotavljanju več individualnih načrtov, ki omogočajo bolj raznoliko poučevanje. Razlikovanje izobraževanja je pri njih del splošne politike, od koder izhaja, da lahko iz takšnega sistema svoje koristi izvlečejo tudi nadarjeni otroci. Uradnih postopkov ali nominacij za nadarjene na Finskem torej ni. Kljub temu pa je trend takšen, da lahko starši sami izberejo šolo, ki bo ustrezala otrokovim potrebam. Nadarjenih dijakom na srednjih šolah omogočajo, da se udeležujejo različnih tekmovanj ali poletnih tečajev. Čeprav na Finskem ni posebne zakonodaje o izobraževanju nadarjenih, se zdi, da sistem deluje zelo dobro (ne le za nadarjene otroke), saj finski učenci redno končajo na vrhu mednarodnih ocen (na primer pri testiranju PISA) (Reid in Boettger, 2015, str. 163–164).

Poljska

Na Poljskem v zgodnji fazi otrokovega razvoja za glavne metode prepoznavanja nadarjenih uporabljajo nominacije s strani staršev ter psihološke preglede, ki jih izvajajo v pedagoških in psiholoških centrih. V osnovni in srednji šoli uporabljajo kot metodo nastope na tekmovanjih in turnirjih. Dijaki ter študentje se udeležujejo na državnih in mednarodnih predmetnih

olimpijadah, ki služijo tudi za diagnostične in selektivne namene. Zmagovalci olimpijad tako ne opravljajo sprejemnih izpitov, ampak so avtomatsko sprejeti na univerzitetne smeri, glede na predmetno olimpijado. Za prepoznavanje nadarjenih se na Poljskem uporabljajo tudi številna mednarodna glasbena in umetniška tekmovanja. Poleg vsega omenjenega se na vsaki stopnji izobraževanja proučuje učence, ki kažejo potencial za nadarjenost, s psihološkim svetovanjem. Prav tako se pregleda, v katera področja so bolj usmerjeni ter kakšen je njihov IQ. Imajo tudi posebni svetovalni center, ki sodeluje z Akademske gimnazije v Torunju, s katero skupaj ocenjujejo učenčev kognitivni slog, ustvarjalne odnose in sposobnosti, zanimanja ter motivacijo. Zbrane informacije v svetovalnem centru nato dopolnijo še informacije, ki jih o otrocih posredujejo starši in učitelji. Poljski otroški sklad (ang. Polish Children's Fund) najprej sprejema nominacije staršev, vrstnikov, učiteljev, tretjih oseb in lastno nominiranje, nato pa sledi ocenjevanje strokovnjakov ter ocena delovnega projekta, ki ga mora potencialni nadarjeni izvesti oziroma pripraviti. Druga faza dodatnega preverjanja ob nominaciji so še opažanja, ki se navezujejo na razne poletne kampe, ki se jih otroci udeležujejo, ter učenčev napredek na področju, ki se nanaša na njegove sposobnosti (Mönks in Pflüger, 2005, str. 116).

Nemčija

V Nemčiji lahko otroci na prošnjo oziroma zahtevo staršev začnejo osnovo šole mlajši od šestih let, vendar pod pogojem, da je mogoče pričakovati, da bodo otroci pri tem uspešno sodelovali v kognitivnem, fizičnem in socialnem razvoju. Šole navadno takšne pobude odobrijo na delni podlagi poročila strokovnjaka (Mönks in Pflüger, 2005, str. 36). V smislu pospeševanja nadarjenosti pri učencih mešajo tudi različne starostne skupine, mlajši otroci lahko prisostvujejo pouku v višjih razredih (Fischer in Müller, str. 37). Učenci lahko kasneje celo preskakujejo razrede, za kar niso dovolj le dobri akademski dosežki, ampak so v to metodo prepoznavanja nadarjenih vključeni tudi psihološki pregledi, na koncu pa te odobritve sprejmejo na razredni konferenci. Za dodatno sodelovanje učencev na obšolskih dejavnostih morajo nadarjeni doseči posebna merila za izbor. Identifikacijska merila za to določijo organizacije, ki organizirajo te dodatne programe. Navadno se sprejmejo nominacije s strani učiteljev, staršev ali celo samih otrok. Pravi pogoj za pristope k tem dejavnostim so večinoma izredni šolski dosežki. Poleg omenjenega so v Nemčiji, predvsem na privatnih programih in organizacijah, identifikacijski kriteriji za prepoznavanje nadarjenosti tudi vrednosti IQ testov (Mönks in Pflüger, 2005, str. 36–37).

Madžarska

Madžarska zakonodaja nadarjene prepozna kot učence s posebnimi izobraževalnimi potrebami. S sistematičnim razvojem in inovacijami so Madžari zato v zadnjih desetletjih prinesli pomemben napredek v izobraževanju nadarjenih. Madžarski dijaki so tradicionalno tudi zelo uspešni na mednarodnih tekmovanjih in olimpijadah iz matematike. Madžarski sistem specializiranih šol za matematično nadarjene naj bi bil izvirno njihov in prav ta sistem

naj bi od njih prevzela tudi Rusija in ZDA. Šole in učitelji so na Madžarskem tisti, ki so odgovorni za prepoznavanje individualnih razlik in talentov svojih učencev, medtem ko postopek izbire in identifikacije nadarjenih otrok temelji na več kriterijih. Le-ti kriteriji so: uspeh v šoli, zunanji dosežki/tekmovanja, nominacije s strani učiteljev, nominacije s strani tretjih oseb ali nominacije s strani psihologov na podlagi psiholoških testov. Preskakovanje razredov ali povezovanje nižjih in višjih razredov je na Madžarskem zelo redko. Nadarjenim učencem namesto tega nudijo poseben učni načrt, posebne tečaje, delavnice in izven šolske dejavnosti. Razpolagajo pa tudi s šolami za nadarjene na več različnih področjih sposobnosti, vse od intelektualnih, glasbenih, umetnostnih pa do športnih šol (Reid in Boettger, 2015, str. 164).

Velika Britanija

V Veliki Britaniji nadarjene prepoznavajo učitelji, ki imajo podana natančna navodila s postopki in metodami, kako opredeliti nadarjenega učenca. Ti postopki in metode so opredeljeni kot nekakšni standardi, ki urejajo razvoj programov usposabljanja za nadaljnji razvoj učenčevih sposobnosti. Šole se praviloma samostojno odločajo, kako naj se identificira nadarjene otroke. Predpisani koraki, ki jih imajo zapovedane v standardih, dopuščajo namreč prostor za upoštevanje lokalnih okoliščin, priložnosti in pobud vsake posamezne šole (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 582). Vendar se kljub zapisanim postopkom, tukaj pojavlja problem. Ker se učitelji zavedajo, kako težko in pomembno je določanje oziroma prepoznavanje nadarjenih, imajo s tem preveč moči, ki bi pravzaprav morala biti v rokah psihologov ali učiteljev, ki so specializirani za to (Reid in Boettger, 2015, str. 159).

2.3 Izobraževalni sistemi in združenja za nadarjene na primeru izbranih držav

V Evropi obstaja center za izobraževanje nadarjenih študentov (v ang. European center for gifted students' education). Ustanovili so ga leta 1988 predstavniki 11 evropskih združenj. Ima tri smeri delovanja: (Vainer, 2016, str. 592).

- zakonodajne dejavnosti za izboljšanje izobraževalnega sistema ob upoštevanju posebnih potreb nadarjenih;
- raziskovanje in razvoj koncepta nadarjenosti in pedagoških pristopov za nadarjen dijake in študente;
- praktična podpora nadarjenih učencev (organizacija posebnih šol, poletnih taborov in drugo).

Izjemno pomemben je tudi Evropski svet za visoko sposobne (ang. The European Council for High Ability, v nadaljevanju ECHA), ki je bil tudi ustanovljen leta 1988 (Tüzes, 2014). ECHA zagotavlja pomembno usklajevalno vlogo pri izobraževanju nadarjenih po vsej Evropi. Zavzema se tudi za mnenje iz širšega področja disciplin, skrbi za iskanje strokovnjakov za nadarjenost, in si prizadeva za prilagodljivo mednarodno politiko. Glavna dejavnost agencije

ECHA je mreženje, kot so britansko-madžarsko raziskovanja nadarjenosti na področju vizualne umetnosti, izmenjave študentov in učiteljev, ter redne delavnice (Freeman, 1992).

Med novejšimi pridobitvami v Evropi na tem področju lahko omenimo spletno platformo Tallentissimo, ki je bila ustanovljena v letu 2015. Njihov namen je povezati izjemno nadarjene posameznike, njihove starše in strokovnjake, ki živijo v Evropi. Tallentissimo je platforma, na kateri se lahko ljudje po vsej Evropi povežejo, delijo znanje, najboljše prakse in izkušnje.

Sledi pregled izobraževalnih sistemov za nadarjene po izbranih državah.

Poljska

Nekatere evropske države, kot so Poljska in Baltske države, uporabljajo poseben model šol za nadarjene, v katere sprejemajo dijake in študente na podlagi posebnih prejemnih izpitov (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 575–576).

Na Poljskem zakon že od leta 1991 v izobraževalnem sistemu daje poudarek tudi nadarjenim učencem, ki jim omogočajo individualizirane učne načrte in s tem hitrejši zaključek šolanja. Opozarjajo tudi na pomen tekmovanj, olimpijad in raznih turnirjev, ki jih lahko uporabljajo kot metode za diagnosticiranje sposobnosti učencev ter spodbujanja ustvarjalnega razmišljanja. Učni načrti so za različne predmete prilagojeni sposobnostim, interesom ter izobraževalnim zmogljivostim nadarjenega učenca. Le-ti lahko na tak način najbolj tvorno in v skladu s svojimi sposobnostmi sodelujejo pri pouku. Zakon na Poljskem poudarja tudi potrebo po podpori razvoja nadarjenih učencev, zagotovitvi pedagoškega in psihološkega nadzora ter potrebo po prepoznavanju nadarjenih učencev in nudenju podpore v obliki štipendij. Poljska se je že v prvih letih 21. stoletja lotila preoblikovanja izobraževalnega sistema. Med tem ko so s tem na sploh želeli izboljšati kakovost izobraževanja, so pozornost namenili tudi nadarjenim učencem. Poleg predpisanega individualiziranega učnega načrta so za nadarjene od takrat določeni tudi posebni mentorji (Mönks in Pflüger, 2005, str. 112–113).

S svojim posebnim modelom šol za nadarjene, Poljaki že na predšolski ravni prepoznavajo otroke z glasbenimi aktivnostmi, ki jih nato napotijo v najvišje rangirane glasbene šole, medtem ko otroke z visokim IQ-jem, po psiholoških in pedagoških posvetih, že prej napotijo v šolo. Prav tako lahko ti otroci kasneje tudi preskakujejo razrede, ob vsem tem pa so deležni osebnega mentorstva ter se udeležujejo raznih izven šolskih dejavnosti, kot so razni krožki, tako v šolskih prostorih kot izven šole, in sicer na področju matematike, umetnosti, glasbe, biologije, športa in drugih dejavnosti, glede na učenčeve potrebe. Ob vseh teh dejavnostih se morajo izjemno nadarjeni učenci vseskozi udeleževati tudi psihološkega svetovanja (Mönks in Pflüger, 2005, str. 113).

Po zaključeni osnovni šoli se nadarjeni učenci na Poljskem lahko vpišejo na Akademsko gimnazijo v Torunju, ki ponuja dve široki področji: humanistične in naravoslovne predmete. Ta gimnazija sprejema samo izjemno nadarjene učence, ki so predhodno v večstopenjskem kvalifikacijskem postopku dosegli odlične rezultate, ki so na osnovnošolskem nivoju dosegli visoke ocene, ter ki so prejeli pozitivno oceno psihološko-pedagoškega svetovalnega centra. Učenci obiskujejo Akademsko gimnazijo med 13. in 16. letom, nato pa med 16. in 19. letom razvijajo svoje sposobnosti na ciljno usmerjenih srednjih šolah ali celo na splošnih srednjih šolah. Nadarjeni učenci nadaljujejo svoje izobraževanje odvisno od tega, na katerih področjih imajo posebno razvite sposobnosti, na različnih vrstah visokih šol (univerze ali akademije), vse do doktorskega naslova (Mönks in Pflüger, 2005, str. 114).

Veliko šol na Poljskem daje poudarek ne samo akademskim dosežkom in visokemu IQ-ju, ampak tudi dejavnostim, ki spadajo pod umetnost. Le-to vzpodbuja in nadzira Ministrstvo za kulturo. Veliko poudarka na teh šolah dajejo predvsem glasbi, večina umetniških šol je namreč glasbenih, ki so na zelo visokem nivoju. Te šole omogočajo vstop tako mlajšim kot starejšim otrokom, nekatere od teh šol pa ponujajo pouk že v oddelku za vrtce, in tako sprejemajo otroke stare že od treh let dalje. Močno je vzpodbujan tudi balet in ostale umetniške dejavnosti. Na drugi strani daje Poljska velik poudarek tudi športno nadarjenim otrokom, in sicer v disciplinah kot so nogomet, smučanje, mečevanje, športna gimnastika, športna akrobatika, plavanje in veslanje. Razvoj nadarjenih na Poljskem je poleg vsega omenjenega podkrepjen še s sistemom nacionalnih in mednarodnih tekmovanj, glasbenih festivalov ter predmetnih olimpijad (Mönks in Pflüger, 2005, str. 114–115).

Zelo pomembna struktura v izobraževanju za nadarjene na Poljskem na ravni srednješolke stopnje je tudi mreža srednjih šol, ki so povezane v okviru Združenja ustvarjalnih šol (ang. Creative Schools' Association) in Združenja aktivnih šol (ang. Active School Association). S temi združenji se šole medsebojno podpirajo, uvajajo izobraževalne inovacije ter razvijajo sistem usposabljanja učiteljev za nadarjene otroke. Nadarjeni otroci, ki obiskujejo te šole, se uvrščajo visoko na mednarodnih predmetnih olimpijadah, združenja teh šol pa so po številu učencev, ki dosegajo prva mesta na olimpijadah, na prvem mestu (Mönks in Pflüger, 2005, str. 115).

Poljska za razvoj nadarjenih otrok in njihovih sposobnosti skrbi tudi s Poljskim otroškim skladom (ang. Polish Children's Fund), ki za nadarjene skrbi v okviru številnih specializiranih delavnic, kot tudi s svetovanjem skozi celo leto, ter z raznimi poletnimi kampi za mlade z visokimi sposobnostmi v humanističnih in naravoslovnih predmetih ter na drugi strani s poletnimi kampi in medsebojno povezanimi umetniški dogodki na prostem za nadarjene v glasbi. Mreža nevladnih organizacij je na Poljskem razmeroma dobro razvita in nekatere izmed njih si prizadevajo pomagati nadarjenim, zlasti na področjih kot sta glasba in vizualna umetnost. Ena izmed takšnih organizacij je Fundacija (ang. Foundation), katere cilj je organizacija nastopov, predstav in razstav, ter hkrati zagotavljanje nacionalne in tuje štipendije mladim z izjemnimi umetnostnimi sposobnostmi. Sredstva, ki ji dajejo takšne

organizacije nadarjenih, grede predvsem za plačila izobraževanja mladih v priznanih tujih šolah (Mönks in Pflüger, 2005, str. 115).

Nizozemska

Nizozemsko prepričanje je, enostavno povedano, da bodo nadarjeni učenci uspeli tudi brez dodatne pomoči ali napotkov. Ravno zaradi tega je izobraževanje na Nizozemskem tradicionalno manj osredotočeno na nadarjene oziroma izjemno nadarjene učence. Poleg tega je njihov celoten šolski sistem precej razslojen in daje veliko poudarka na versko usmerjenost. Le 30 % osnovnošolskih in srednješolskih izobraževalnih sistemov je javnih, ostalih 70 % pa izvajajo tako imenovani neodvisni odbori. Te šole se nerade razlikujejo po kakovosti ali glede na njihovo usmerjenost za prepoznavanje nadarjenih učencev, tu igra pomembno vlogo verska ter izobraževalna pripadnost (šport, kultura, izobraževalna klima). Problem se pojavlja tudi v učiteljskem kadru. Nizozemski učitelji so sicer dobro izobraženi in usposobljeni, vendar nadarjeni posamezniki zaradi statusa le redko želijo postati učitelji. Pojavlja se mnogo vprašanj, kako sploh prepoznati in razumeti nadarjene, kakšni so primerni načini izobraževanja ter svetovanja, in kaj vse sploh vključuje kvalitetno izobraževanje nadarjenih. Različni pogledi na ta vprašanja so tudi eden izmed razlogov, da se na Nizozemskem še vedno skušajo šele opredeliti, kako in kaj bi bilo najbolje za nadarjene (De Boer, Minnaert, in Kamphof, 2013, str. 134–135).

Že pred gospodarsko krizo 2008, so se na pobudo raznih raziskav začele v okviru izobraževalne politike razvijati dejavnosti v namen nadarjenih otrok. To so bili programi, kot sta »Obravnavanje razlik« in »Prilagojeno učenje«, ki pa so dajali poudarek tudi na druge vrste talentov, ne samo kognitivni ali akademski nadarjenosti. Tako se je poleg programov izobraževalnih izboljšav za nadarjene učence začelo še nekaj drugih dejavnosti in projektov na področju razvoja talentov, kot so glasba, ples, šport, umetnost, jezik, poezija in druge. V te projekte je bilo vključenih več univerz, veliko število osnovnih in srednjih šol, zavodov za usposabljanje učiteljev ter združenj staršev. Talent je bil v tem okviru opredeljen kot neke vrste dar, kot naravno prirojena sposobnost, ki je jo treba razvijati, razvoj tega pa je odvisen od močnega podpornega okolja. Vlada je šole spodbujala, da so se čim bolj osredotočali na nadarjene učence. V tem okviru je Ministrstvo za izobraževanje, kulturo in znanost že pred krizo, od leta 2004, spodbudilo in sponzoriralo projekt imenovan »Šole z nadarjenim profilom v srednješolskem izobraževanju«. Cilj tega projekta je bil ustanoviti nacionalno mrežo šol, ki so svoje izobraževanje in svetovanje prilagodili potrebam nadarjenih učencev (De Boer idr., 2013, str. 139).

Po gospodarski krizi so na Nizozemskem začeli s tako imenovanimi znanstvenimi fokusnimi točkami, kamor so se vključevale univerze ter osnovne šole. S tem so želeli znanstvene raziskave glede nadarjenosti vključevati v vsakodnevno šolsko prakso, kar je imelo pomembno vlogo pri prepoznavanju nadarjenosti pri mlajših otrocih. Po letu 2008 je postalo izobraževanje nadarjenih in izjemno nadarjenih tudi vprašanje političnega in ne le

izobraževalnega programa. S tem so programi za spodbujanje prepoznavanja nadarjenih, kot sta »Obravnavanje razlik« in »Prilagojeno učenje«, dobili drugačen pomen. Vlada je namreč začela spodbujati vse vrste šol na osredotočanje k nadarjenim učencem. V povezavi s tem je Ministrstvo za izobraževanje, kulturo in znanost dalo prednost vključujočemu oz. inkluzivnemu izobraževanju pred izključujočim. Gospodarska kriza je na Nizozemskem prinesla nova prepričanja, in s tem pozvala k razvoju nadarjenih in izjemno nadarjenih otrok (De Boer idr., 2013, str. 140).

Na Nizozemskem danes obstajajo različne vrste programov, namenjenih nadarjenim učencem. Poznamo tako imenovane »šole z nadarjenimi profili« v osnovnem in srednješolskem izobraževanju, šole s tako imenovanim »Leonardovim profilom« oziroma šola znotraj šole. Tukaj so še tako imenovani »pull-out« razredi, v katerih učence iz rednih oddelkov tako rekoč odstranijo za nekaj ur na teden, v namen izobraževanja z nadarjenimi vrstniki (De Boer idr., 2013, str. 134).

Kljub vsem težavam so se podajale razne pobude, glede izvajanja učnega načrta, ki ustreza nadarjenim učencem, in danes večina šol to tudi priznava. Študije so tudi pokazale, da se številne šole končno zavedajo prisotnosti nadarjenih učencev znotraj svojih institucij (De Boer idr., 2013, str. 140). Še vedno pa se je pojavljajo vprašanje, kaj bi morale šole storiti in kakšne določbe bi morale biti sprejete za primerno izobraževanje nadarjenih učencev. V osnovnih šolah so začeli uporabljati različne pristope, in sicer začeli so z razlikovanjem v razredu ter preskakovanjem razredov, oblikovali so izobraževanje v posebnih skupinah za nadarjene znotraj šole ter izobraževanje v »pull-out« razredih, (to je že sicer bilo znano pred tem), in pa nadaljevali so z »Leonardovim principom« šole znotraj šole. Še vedno pa se pojavljajo nekatere osnovne šole, ki za nadarjene ne ponujajo ničesar posebnega. V srednjih šolah so v okviru različnih dejavnosti, ki jih šole izvajajo za izobraževanje nadarjenih učencev, pričeli z naslednjimi trendi: Renzullijev model prepoznavanja nadarjenosti, posebni pred univerzitetni programi za nadarjene, individualni učni programi za nadarjene, znanstveno usmerjeni pred univerzitetni programi, dvojezično izobraževanje, ter vključevanje v tako imenovane mini fakultete (partnersko združenje med univerzami in srednjimi šolami), prirejene za nadarjene učence (str. 141).

Francija

V Franciji lahko začetke izobraževalnega sistema za nadarjene povezujemo s francoskim raziskovalcem Alfredom Binetom. Gre za znanega psihologa ter doktorja medicine in prava. Skupaj s Theodorjem Simonom sta razvila prvi test inteligence, imenovan Binet-Simon inteligenčni test, v katerega so bili vključeni naslednje spremenljivke: čas reakcije, zaznavanje barvnih razlik, spomin, presoja, sklepanje, pozornost in drugi (Vainer, 2016, str. 592).

V Franciji kljub raziskovalcem, ki so se ukvarjali z nadarjenostjo, še danes ni posebne zakonodaje, ki bi opredeljevala nadarjenost ali zagotavljala določene izobraževalne določbe

za nadarjene otroke. Kljub temu obstaja nacionalni kurikulum, ki vodi izobraževalne programe za vse učence na vsaki stopnji, in hkrati opredeljuje nacionalno priznane diplome. Več uredb in uradnih okrožnic ministrstva za šolstvo ugotavlja, da bi se moral francoski šolski sistem odzivati na raznolikost učencev in vsakemu učencu omogočiti, da dobi posebne določbe na svoji individualni ravni. To odpira možnosti za določbe, ki so pomembne za prepoznavanje nadarjenih, in sicer: potrebe po prilagajanju hitrosti učenja, različne poti do učenja in možnosti obogatitve vsebin v osnovni in srednji šoli, pomoč pri šolskih težavah, ocenjevanje kompetenc in razvoj individualiziranih programov (Mönks in Pflüger, 2005, str. 60).

V skladu z obstoječo zakonodajo si francoski šolski sistem prizadeva, da bi študentom zagotovili določbe za razvoj svojih potencialov. Najpogosteje uporabljene določbe so predčasni vpis v šolo in preskakovanje razredov, kar je na voljo v osnovnih in srednjih šolah. Kar nekaj javnih šol je poskušalo uresničiti idejo o individualiziranih akademskih programih, da bi rešili raznolikost izobraževalnih potreb. Na primer, osnovna šola v bližini Nice, je uvedla posebne razrede za nadarjene učence, kjer je bila velikost razreda manjša kot navadno, učitelji so bili zelo motivirani in so bili naklonjeni individualiziranim učnim programom znotraj posameznega razreda, ponujali pa so tudi možnost preskakovanja do treh razredov (Mönks in Pflüger, 2005, str. 61). V ta namen so ustanovili tudi poseben »kolidž« v malem mestu Vesinet, ki ga imenujejo pametno podeželsko mesto v okolici Pariza, ter kar 7 inštitutov v Lyonu. Te institucije vključujejo učence z visokim potencialom in jim za razvoj le-tega omogočajo udeležbo na posebnih programih. Poleg tega sprejemajo tudi učence, ki sicer obiskujejo javne šole, vendar jim tam program za razvoj nadarjenosti ni dovolj naklonjen (Vrignaud, Bonora, in Dreux, 2005, str. 216).

Nekatere javne šole v sklopu rednega programa nudijo posebne uredbe za nadarjene v športu, glasbi in umetnosti. Učni načrt je v teh primerih prilagojen tako, da se lahko učenci sočasno s šolskimi obveznostmi udeležujejo na teh določenih področjih, na katerih izkazujejo nadarjenost (Mönks in Pflüger, 2005, str. 62). Danes pa v Franciji za nadarjene študente obstajajo tudi tako imenovane vzorčne srednje šole (v ang. model high school), ki je didaktično prirejena za posamezne značilnosti učencev. Najbolj nadarjeni kandidati na teh šolah se lahko nadalje potegujejo za uvrstitev na elitne univerze (Vainer, 2016, str. 592).

Nemčija

Po svetovnih vojnah je v Nemčiji moralo preteči še par desetletij, da so v šolskem sistemu začeli dajati poudarek na zagotavljanju optimalnih pogojev za vsakega otroka na podlagi notranje diferenciacije in oblikovanja elitnih posebnih šol in razredov. Izobraževanje nadarjenih se je pričelo v Nemčiji uveljavljati med 1980 in 1990. Danes pa ta država ponuja široko paleto pristopov za opredelitev, prepoznavanje in spodbujanje nadarjenosti (Ziegler, Stoeger, Harder, in Balestrini, 2013, str. 388). Nadarjeni otroci se identificirajo v starosti 10-12 let, za kar v Nemčiji uporabljajo posebno tehniko (Vainer, 2016, str. 592).

Najprej moramo povedati, da je Nemčija razdeljena na 16 zveznih dežel, kar posledično pomeni, da ima tudi 16 različnih šolskih sistemov (Ziegler idr., 2013, str. 389–390). Izraz nadarjenost je omenjen le v zakonodaji nekaterih dežel, medtem ko so v večini dežel oblikovani predpisi, ki predstavljajo ustrezne ukrepe za dodatno podporo v zvezi z izobraževanjem nadarjenih (Mönks in Pflüger, 2005, str. 35). Vse zvezne dežele v zvezi z nadarjenostjo dovolijo tako zgodnejši vpis v osnovne šole kot preskakovanje razredov, vendar v omejeni obliki (Ziegler idr., 2013, str. 389–390). Poleg predčasnega vpisa v osnovno šolo in preskakovanja razredov, ukrepi znotraj šolskega sistema vključujejo možnost udeležbe nadarjenih učencev pri pouku višjih razredov. Poleg tega za razvoj podpore nadarjenih organizirajo razne delavnice in sodelujejo z univerzami ter podjetji (Mönks in Pflüger, 2005, str. 36). Pet zveznih dežel nudi tudi možnost, da učenci v srednjih šolah, v primeru nadarjenosti, lahko napredujejo hitreje kot ostali vrstniki (Ziegler idr., 2013, str. 389–390).

Na univerzah v Nemčiji nudijo tudi centre za promocijo nadarjenih študentov in mladih znanstvenikov (Vainer, 2016, str. 592). Prav tako nekatere univerze sodelujejo v partnerskih odnosih s srednjimi šolami, da lahko nadarjeni dijaki urejajo univerzitetne obveznosti že v času srednješolskega šolanja (Ziegler idr., 2013, str. 390).

Druga pogosta oblika podpore nadarjenih otrok se znotraj šolskega sistema izvaja s pomočjo izvenšolskih učnih načrtov. V ta namen redno organizirajo razna tekmovanja, ki potekajo na šolah. Le-te nudijo tudi psihološko podporo nadarjenim učencem in njihovim staršem. Izven šole se izvajajo razni tečaji ter poletni tabori, s strani različnih izvajalcev. Nadarjeni učenci pa so v Nemčiji na sploh podprti na številnih tekmovanjih v vseh deželah po celotni državi (Mönks in Pflüger, 2005, str. 36). Poleg tega imajo nadarjeni v Nemčiji možnost pridobiti različne štipendije in lahko dostopajo do posebnih akademij (Fischer in Müller, str. 32).

Med štipendije, ki so dodeljene za nadarjene otroke, sodi »Nemška štipendija za učence«, ki je podprta s strani fundacije Roland-Berger, za zelo sposobne učence iz družin s slabšimi socio-ekonomskimi razmerami. Podobna štipendija je tako imenovana štipendija »Inteligenca zmaga«, ki je sponzorirana s strani Fundacije Joachima Herza in Fundacije Roberta Boscha. Tudi ta štipendija se dodeljuje nadarjenim učencem iz prikrajšanih družin (Fischer in Müller, str. 39).

Velika Britanija

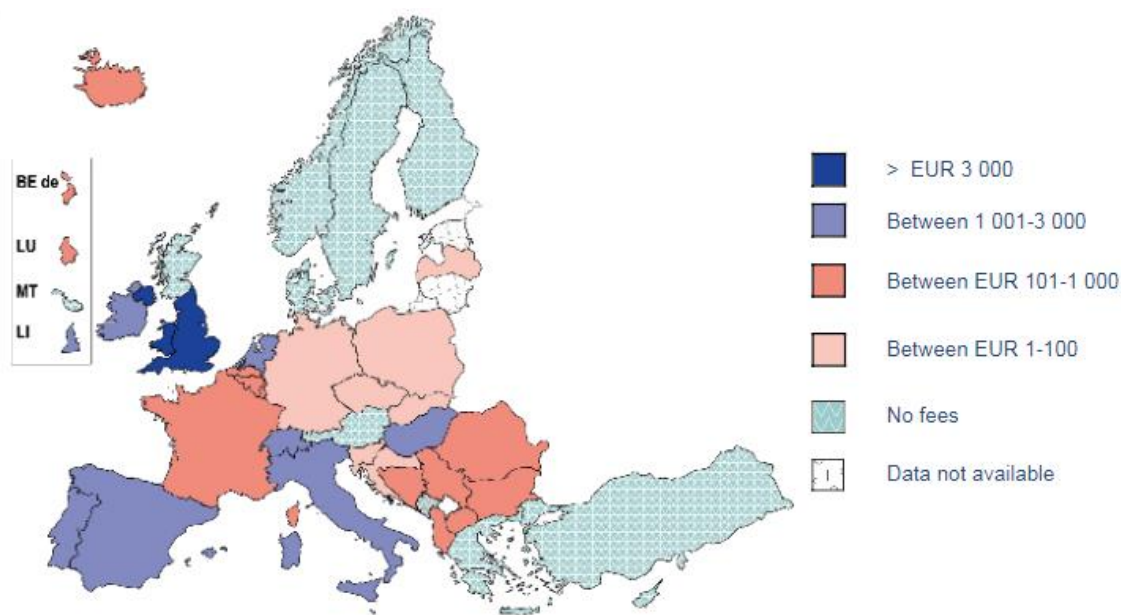
V Veliki Britaniji glavni pristop k izobraževanju nadarjenih temelji na načelu inkluzivnega pristopa. Ta pristop se osredotoča na izboljšanje izobraževanja za vse otroke, tako da nadarjeni učenci ostanejo v splošnih šolah in se lahko tam samo izpopolnijo (Vainer, 2016, str. 591). Zato ni presenetljiv podatek, da le 7 % vseh otrok obiskuje selektivne zasebne šole, iz katerih izhaja veliko število izjemno uspešnih posameznikov (Tourón in Freeman, 2018, str. 58). V Angliji ni posebnih šol za nadarjene otroke, obstajajo pa šole s cerkveno-

zborovskim petjem, glasbo, baletom oz. »Šola dramske umetnosti« (ang. School of Dramatic Art), ipd. Poleg tega vse šole v Angliji temeljijo na močni diferenciaciji usposabljanja glede na sposobnosti učencev (Vainer, 2016, str. 591–592).

Treba je zapisati, da je bila Velika Britanija pobudnica ustanovitve Nacionalnega sveta za nadarjene in talentirane otroke (ang. National Association for Able Children in Education, v nadaljevanju NACE). Organizacija je bila ustanovljena leta 1984 in združuje učitelje, šolske administratorje, starše nadarjenih otrok in raziskovalce. Organizacija izdaja svojo revijo znanstvene in praktične usmeritve – Izobraževanje sposobnih otrok (ang. Educating able children) (Vainer, 2016, str. 592).

2.4 Štipendije in druge finančne pomoči za posebne dosežke študentov

Visoko šolstvo je marsikje po Evropi za študente in njihove družine veliko finančno breme. Eurydice⁴ ocenjuje, da v večini evropskih držav študentje plačujejo šolnine, ki so navadno tudi zelo visoke, kar je razvidno iz slike 2.3. Poleg šolnin morajo študentje imeti še dodatno finančno preskrbo, predvsem za življenjske stroške. Ta trend prinaša še večje potrebe po dodatnih finančnih pomočeh, kot so štipendije ter posojila (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 18).

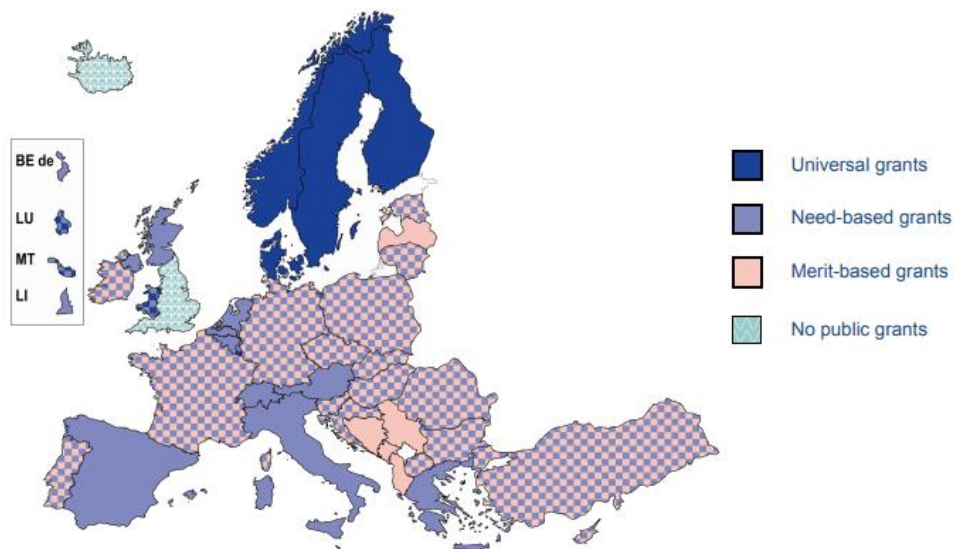

Slika 2.3: Najpogostejše šolnine na prvi stopnji, 2018/19
Vir: European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 9.

⁴ Eurydice je evropsko informacijsko omrežje za izmenjavo podatkov o izobraževanju. Mreža je zgrajena iz 42 nacionalnih enot v 38 državah in centralne enote v Bruslju. Eurydice je vse od leta 1980 eden najpomembnejših strateških mehanizmov, ki so ga za spodbudo sodelovanja na področju izobraževanja ustanovili Evropska komisija in države članice z namenom prispevati k razumevanju izobraževalnih sistemov in politik (Eurydice Slovenija, b.l.)

Na začetku študija vse evropske države ponujajo vsaj eno vrsto neposredne javne finančne podpore, bodisi štipendije ali posojila, ki so večinoma subvencionirane iz javnih sredstev. Le-te dodeljujejo v Evropi vse države, z izjemami Islandije ter Anglije v Veliki Britaniji. V nekaterih državah imajo štipendije in posojila ločena, v nekaterih nudijo le eno izmed njiju, v drugih pa jih tudi kombinirajo. Prav tako se dodeljevanje finančnih pomoči po državah razlikuje glede na stopnjo visokošolskega študija, kjer ima vsaka država zase določeno, na kateri stopnji je dodeljena določena finančna pomoč oziroma če sploh je (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 18).

Ne glede na to, da javne štipendije v visokem šolstvu obstajajo v skoraj vseh evropskih državah, pa se le-te določajo po različnih kriterijih. Na sliki 2.4 je razvidno, da so države porazdeljene med tremi vrstami štipendij in posojil, pri čemer se med mnogimi pojavljajo tudi kombinacije (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 20).

Slika 2.4: Glavni tipi javnih štipendij na prvi stopnji, 2018/19

Vir: European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 21.

»Need-based grants« so dodeljene za študente, ki prihajajo iz družin, ki spadajo v nižji socio-ekonomski položaj oziroma status, in potrebujejo finančno podporo, saj je iz domačega okolja ne morejo dobiti. Vendar to ni edini pogoj za dodelitev te vrste štipendij. Študentje morajo za ohranitev te štipendije imeti tudi zadovoljiv študijski uspeh, kar določajo z doseganjem zadostnega števila kreditnih točk, ali s časovnim pogojem (da študij dokončajo v določenem času). V nekaterih visokošolskih sistemih ima študijski uspešnost še večji vpliv. Na primer na Madžarskem so do teh štipendij upravičeni le študentje, ki dosegajo boljše rezultate, medtem ko v Makedoniji upoštevajo 70 % socio-ekonomski dejavnik, preostalo pa tako študijsko uspešnost kot študijsko področje, na katerem je študent bolj uspešen. Številni drugi izobraževalni sistemi, na primer v Bolgariji, Grčiji, Italiji, Avstriji in Turčiji, za dodeljevanje štipendij prav tako upoštevajo akademsko uspešnost študenta (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 20).

Drugi glavni pristop dodeljevanja štipendij in posojil je nagrajevanje glede na akademsko uspešnost. Gre torej za dodeljevanje štipendij za najuspešnejše študente. To so na sliki 2.4 tako imenovane »Merit-based grants«, ki jih lahko poimenujemo kot štipendije, pridobljene na podlagi dosežkov (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 20). Ti dosežki, za katere se te štipendije podelijo, so na splošno različni in tudi odvisni od institucije, ki jih dodeljuje. Nekatere institucije merijo dosežke za štipendije glede na splošno uspešnost, ocene raznih testov in priporočila oziroma nominacije učiteljev. Spet druge preverjajo posameznike na standardiziranih preizkusih ali s pomočjo uspešnosti ter predanosti na določenem študijskem področju, kot sta glasba ali matematika (Sundquist, 2018). Te štipendije se dodeljujejo v 22 visokošolskih sistemih in so dodeljene glede na akademske dosežke, ki jih študentje dosegajo skozi višje šolske programe, ali na podlagi rezultatov, ki so jih dosegli že kot dijaki ob zaključku srednje šole oziroma na sprejemnih izpitih. Te štipendije so dodatno omejene še na specifičnost študija, saj lahko imajo na določenih področjih študija študentje večjo možnost za pridobitev štipendij kot na drugih. Prav tako so te štipendije v večini visokošolskih sistemov kombinirane s štipendijami, vezanimi na socio-ekonomski status. Latvija ponuja dodeljevanje visokošolskih štipendij le na podlagi dosežkov, vendar pa v primeru izbiranja, komu dodeliti štipendijo med najboljšimi študenti, se le-ta dodeli tistemu, ki je v kakršnem koli smislu prikrajšan (sirote, invalidnost itd.) (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 20).

Preostali visokošolski sistemi ponujajo štipendije, ki se ne osredotočajo na socialno-ekonomsko prikrajšane študente ter tudi ne nagrajujejo uspešnosti. Z drugimi besedami so to štipendije, ki so namenjene široki študentski populaciji, zato so tudi poimenovane »Universally available«, kar bi lahko prevedli kot univerzalne štipendije, ravno z namenom, da se ne privilegira nobena posebna kategorija. Na Malti so na primer vsi študenti za redni študij na 1. stopnji upravičeni do štipendije, katere višina pa je različna glede na usmeritev študija. V Luksemburgu lahko vsi študentje dobijo osnovno štipendijo v višini 2.000 EUR na leto, brez kakršnih koli pogojev. Podobno je tudi v Walesu v Veliki Britaniji, kjer je od študijskega leta 2018/19 določeno, da študentje prejemajo univerzalno štipendijo, za življenjske stroške, v višini 1.000 GBP oziroma skoraj 1.200 EUR na leto. Pri obojih so možni tudi višji zneski, vendar v tem primeru upoštevajo tudi finančne sposobnosti študenta ali njegovih staršev. Te štipendije so možne tudi v Danski Finski in Norveški, vendar se v teh primerih štipendije ne dodeli ali se zmanjša, če ima študent še kakšen drugi vir osebnega dohodka. Višina štipendije v teh štirih državah je odvisna tudi od življenjskih razmer, starosti študenta ali števila doseženih kreditnih točk (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 20–21).

Univerzalne štipendije so v državah, ki jih ponujajo, najbolj prisotne, saj so določene brez ali z izjemno malo kriteriji za določanje upravičencev do štipendiranja. Ti odstotki se gibljejo kar med 88 % in 93 % na Malti, Švedskem in v Danski. Med 70 % in 80 % je prejemnikov teh štipendij v Luksemburgu in Finski, med tem ko jih je v Walesu in Severni Irski nekje med 57

% in 64 %. Na Norveškem se ta procent upravičencev giblje okoli 50 %, saj je prvotno finančna pomoč dana kot posojilo, pri čemer se lahko 40 % posojila kasneje pretvori v štipendijo, in še to le za tiste študente, ki ne živijo s svojimi starši in ki naredijo vse izpite (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 22–23).

V visokošolskih sistemih, kjer se dodeljujejo štipendije glede na socio-ekonomske potrebe, je delež prejemnikov v večini primerov pod 50 %. Relativno visok delež upravičencev je zabeležen na Irskem (43 %), sledijo Francija (33 %), Nizozemska (32 %) in Španija (28 %). V 19 sistemih, ki nudijo štipendije na podlagi socio-ekonomskih potreb manj kot četrtnina študentov koristi to podporo. V nekaterih od teh (Češka, Grčija, Hrvaška, Litva, Romunija, Švica in Makedonija) je delež upravičencev pod 10 %, medtem ko na Češkem in v Grčiji le približno 1 % študentov prejema štipendije na podlagi potreb (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 23).

Glede na to, da so štipendije na podlagi akademske uspešnosti najbolj ciljno usmerjene, ni presenetljivo, da so navadno dodeljene le majhnemu številu oziroma odstotku študentov. Odstotek upravičencev za te vrste štipendij po evropskih državah znaša manj kot 10 % (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, str. 23).

2.5 Sistemi štipendiranja v drugih državah

2.5.1 Merila in metode za prepoznavanje nadarjenosti

V ZDA so glede izobraževanja in na področju vzgoje glede nadarjenih zelo dejavni, vendar se močno kaže neenotnost v vzgojno-izobraževalni politiki ter v opredelitvi nadarjenosti (Juriševič in Blažič, 2012, str. 18). V veliki večini vse odločitve v zvezi z obravnavanjem nadarjenih prevzamejo na ravni zveznih držav ali celo bolj lokalno, kot na primer na ravni posamezne šole. Tako so številne ameriške zvezne države razvile programe za identificiranje nadarjenih otrok, kot so prostovoljna testiranja, s čimer jim nato dodelijo dostop do posebnih izobraževalnih programov (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 575).

V eni izmed raziskav je bilo dokazano, da se zvezne države v ZDA med seboj razlikujejo že v samem pojmovanju nadarjenosti. V nekaterih se omenja izraz nadarjenost in talent, v drugih samo nadarjenost, spet v tretjih učenci z velikimi sposobnostmi. Nadalje se po zveznih državah razlikujejo v tem, kaj je pravzaprav definicija nadarjenosti. Največ zveznih držav s pojmom nadarjenost povezuje izraz inteligenca, tej sledijo visoki dosežki, ustvarjalnosti nato sledijo specifične opredelitve, kot na primer umetniški talent. V povezovanju z nadarjenostjo pa se pojavijo tudi zmožnosti vodenja ter motivacija (Mcclain in Pfeiffer, 2012, str. 65–66).

Poleg omenjenih testiranj v ZDA, le-ti uporabljajo za metode prepoznavanja nadarjenosti še druge posebne teste, vendar pa se tudi to razlikuje med posameznimi zveznimi državami (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 581). Skupno kar 33 zveznih držav za prepoznavanje

nadarjenosti uporablja inteligenčne teste in teste sposobnosti oz. dosežkov. Nekatere zvezne države uporabljajo nominacije s strani staršev in/ali učiteljev, druge pri tem ocenjujejo vedenje. Poleg teh metod se pojavljajo tudi testi ustvarjalnosti (Mcclain in Pfeiffer, 2012, str. 68–69).

V ZDA za prepoznavanje nadarjenosti obstajajo tudi neodvisne organizacije, kot je na primer »Talent Search«. Le-ta vsako leto po celotni državi izvaja razne teste in preizkuse, navadno med učenci v sedmem razredu, ki dosegajo 3 odstotni vrh na obveznih državnih standardiziranih testih (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 581). Druge pomembne organizacije za nadarjene v ZDA so še: NAGC, Ameriško združenje za nadarjene otroke (ang. American Association for Gifted Children), Združenje ameriških fakultet in univerz (ang. the Association of American Colleges and Universities), Združenje staršev in učiteljev (ang. Parent Teacher Association), Ameriško psihološko združenje (ang. the American Psychological Association) (Vainer, 2016, str. 592).

V Rusiji je sistem za odkrivanje in podpiranje nadarjenih zakonsko urejen na državni ravni. Tako imajo cilje za prepoznavanje nadarjenih otrok, in za njihov razvoj, določene v Konceptu za nacionalni sistem za identifikacijo in razvoj nadarjenih mlade populacije. Prav tako imajo določen zakon, ki je osrednji akt za prepoznavanje in podporo nadarjenih (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 576).

Mnoge ruske univerze kot edino merilo za dodelitev posebnih štipendij za nadarjene študente uporabljajo državni izpit (ang. Unified State Exam, v nadaljevanju USE), kjer morajo študentje doseči najvišje rezultate. Vendar pa se je izkazalo, da se navadno študentje, ki so sprejeti na univerze na podlagi dosežkov na ruskih olimpijadah, večinoma izkažejo kot boljši študenti, kot tisti, ki jih sprejemajo na podlagi USE (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 580).

Olimpijade so precej razširjene po celem svetu. Tukaj prvotno govorimo o državnih olimpijadah, iz katerih se najboljši udeleženci uvrstijo na mednarodno raven olimpijad. Državne olimpijade so v večini držav (Rusija, Indija, Irska, Finska, ZDA, Madžarska itd.) financirane s pomočjo države, medtem ko se v nekaterih primerih v ZDA financirajo tudi s zasebnimi fundacijami. Za šolske otroke je navadno udeležba na olimpijadah zastoj, kljub temu pa v nekaterih šolah v ZDA zahtevajo določene finančne prispevke za udeležbo (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 579).

V Singapurju morajo otroci opraviti posebne IQ teste, ki se izvajajo enkrat letno za otroke stare med enajstim in dvanajstim letom starosti. Najboljši udeleženci se s temi testi uvrstijo v elitne šole, stroške za njihovo izobraževanje oziroma šolnino pa pri tem v celoti krije država (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 581).

Na Kitajskem učence sprejemajo s posebnim izpitom že v prvi razred osnovne šole, in s tem že precej zgodaj delijo učence v »napredne« in »popravne«. Na tej razdelitvi temelji tudi nadaljnje odločanje za specializacijo učencev v višjih razredih. Učenci, ki se izkažejo za najbolj uspešne, se nato lahko vpišejo v najboljše srednje šole, kar pa je različno tudi od province do province. Vsaka od teh ima svojo hierarhijo srednjih šol, kjer najboljša, z najbolj nadarjenimi dijaki, prejme državno podporo, pravico do selektivnih vpisov ter vključevanje tujih učiteljev in dijakov. Vpisi na univerze so prav tako pogojeni s tako imenovanim zaključnim izpitom po končanju srednje šole. Nato na univerzah sledijo še sprejemni izpiti, ki pa jih dijaki oziroma bodoči študentje lahko opravljajo samo za področja, iz katerih so opravili tudi zaključne izpite. Poleg tega so pri teh vpisih prisotne zelo visoke šolnine, zato so te šole dosegljive le za tiste, katerih starši zmorejo plačevanje teh šolnin. Ko mladi dosežejo visoko izobrazbo, to na Kitajskem pogosto enačijo tudi z dokazom nadarjenosti (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 576 in 580).

2.5.2 Štipendije in druge finančne pomoči za posebne dosežke

Program štipendiranja za nadarjene v Rusiji vključuje štipendije predsednika Ruske federacije,

štipendije vlade Ruske federacije, osebne štipendije, ki se podeljujejo v spomin pomembnim osebnostim iz znanosti in politike, štipendije v memorial Alexandra von Stieglitza, natečaj za štipendije v memorial Vladimirja Potanina in druge (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 583). Višino oziroma znesek štipendij, ki so vzpostavljene s strani predsednika in vlade, ter postopek za njihovo izplačilo, določa predsednik ali vlada Ruske federacije (»Russian Federation – Federal Law No. 273 of 29 December 2012 on Education«, člen 36). Nagrade za nadarjene je z letom 2015 začel, na ukaz ruskega predsednika, podeljevati Sistem štipendij za nadarjeno mladino. Nagrade oziroma štipendije namenjene nadarjenim se izplačajo tistim učencem, ki imajo dobre dosežke v šoli, ter ki so se pripravljene zaposliti v Ruski federaciji in v ta namen podpišejo pogodbo že med študijem (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 583).

Štipendije za nadarjene v Rusiji prejmejo tudi zmagovalci olimpijad (gre za olimpijade na nacionalni ravni), drugo uvrščeni na določenih olimpijadah in pa tisti, ki na sploh sodelujejo na več olimpijadah, kot v znak priznanja določenemu seznamu dosežkov (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 583). Tukaj govorimo o vse-ruskim olimpijadah in študentskih olimpijadah, ki potekajo znotraj Ruske federacije. Vse-ruske olimpijade in študentske olimpijade v prvi vrsti prirejajo z namenom, da prepoznajo nadarjene učence, ter da razvijejo njihovo zanimanje za znanstveno-raziskovalne dejavnosti. Federalni izvršni organ, ki je odgovoren za pravno ureditev na področju splošnega šolstva, navadno odobri postopke ter pogoje izvedbe vse-ruske olimpijade za šolarje, vključno s seznamom splošnih izobraževalnih predmetov, ki bodo temelj vse-ruske olimpijade (»Russian Federation – Federal Law No. 273 of 29 December 2012 on Education«, člen 77). Zmagovalci na vse-ruskim olimpijadah prejmejo predsedniške štipendije v višini 60.000 RUB (850 EUR), medtem ko drugo uvrščeni prejmejo predsedniško štipendijo v višini 30.000 RUB (430 EUR). Poleg tega lahko prejmejo še štipendije guvernerjev in mest, ki pa se večinoma izplačujejo iz vladnih proračunov. Prav

tako so štipendije za bodoče študente, ki so zmagali na olimpijadah, vzpostavile tudi številne ruske univerze (Knyaginina in Yanbarisova, 2018, str. 583).

2.6 Dejavniki, ki vplivajo na doseganje izjemnih dosežkov

2.6.1 Socialno-ekonomska diferenciacija

Socialna stratifikacija je eden izmed osrednjih pojmov sociologije. Uporablja se za opis družbe ali skupnosti, v kateri so določeni posamezniki, družine ali skupine razvrščeni v hierarhične strukture, ki pomagajo določiti, kdo nadzoruje dostop do družbeno vrednotnih lastnosti, kot so moč, bogastvo in status. Kako se posameznik razvršča po hierarhični družbeni strukturi, je odvisno od njegovega socialno-ekonomskega položaja (Brese in Mirazchiyski, 2013, str. 22). Pomembno je poudariti, da so si vsi otroci različni in izhajajo iz različnih družin ter socialno-ekonomskih okolij, in na to, kako dobro lahko dosežajo dobre učne uspehe ali posebne dosežke, vplivajo tudi ti dejavniki. Dokazano je, da otroci iz revnejših družin v šoli težje dosežajo dobre rezultate, in ne le to, veliko takšnih otrok šolanja ne dokonča (OECD, 2010, str. 3). Nekateri trdijo, da je mit, da je nadarjenost enaka visokemu IQ, eden od razlogov za močno podcenjenost otrok z nižjim socialno-ekonomskim statusom iz rasnih, etničnih in jezikovnih manjšin v programih nadarjenih (Pfeiffer, 2012, str. 4).

Razširjeno je mnenje, da bodo posamezniki reproducirali svoj socialni status in bodo živeli po normah le-tega. V povezavi z izobraževanjem to navadno pomeni, da se bodo otroci, ki izhajajo iz delavskih družin, verjetneje sami izšolali za podobne poklice. Ne glede na to, kako socio-ekonomski položaj neposredno vpliva na dosežke učencev, lahko segregacija socialnih razredov med drugim vpliva tudi na želje oziroma ambicije posameznika po višji stopnji izobrazbe. Otroci iz socialno nižjih razredov imajo lahko v sebi prav tako sposobnosti za doseganje izjemnih dosežkov kot otroci iz višjih družbenih razredov, vendar so navadno precej manj motivirani za nadaljevanje študija (Brese in Mirazchiyski, 2013, str. 22). S socio-ekonomskimi dejavniki je povezana tudi družinska klima in vzgojni slog. Vzgojni slog, ki naj bi podpiral razvoj nadarjenosti, mora vključevati uravnoteženo stopnjo motivacije, svobode in pritiska. Prav tako mora biti pri tem prisotna srednja raven nadzora in discipline, ki mora biti ravno pravšnja za doseganje pozitivnega čustvenega odnosa (Perleth in Wilde, 2009, str. 328). Poleg tega se pri starših pojavlja trend visokih pričakovanj glede dosežkov svojih otrok, ki pa je ponovno večji pri višjih družbenih razredih kot pri nižjih. To tudi vpliva na izbiro šole, kar pogosto vodi do socialne in etnične segregacije v šolskih institucijah (Brese in Mirazchiyski, 2013, str. 22).

Številne študije kažejo, da večina otrok, ki se skušajo dokazati za nadarjene, izhajajo iz vrst premožnejših in bolj izobraženih družin. V eni izmed študij je dokazano celo to, da je imelo 90 % staršev nadarjenih otrok izkušnje s študiranjem na fakultetah, več kot polovica pa jih je zagotovo imela diplomu (Brody in Mills, 2005, str. 105). Podobne rezultate oziroma povezave povezujejo tudi pri testiranju PISA, kjer se kaže pomemben odnos med uspešnostjo študentov

in socialno-ekonomskim ozadjem. Pri testiranju PISA se jasno in za vsako sodelujočo državo pokaže, da imajo študenti z nižjim socialno-ekonomskim statusom v povprečju šibkejše opismenjevanje in računanje kot tisti iz višjega socialno-ekonomskega ozadja (OECD, 2010, str. 10).

Dejstvo je, da otroci, opredeljeni kot nadarjeni, pogosto izvirajo iz bogatih in intelektualnih družin srednjega in višjega sloja. Te družine otrokom zagotavljajo denarna in intelektualna sredstva za razvoj nadarjenosti (Perleth in Wilde, 2009, str. 328).

2.6.2 Spolna diferenciacija

Številne študije so tudi pokazale, da družine v večini kultur spodbujajo dečke bolj kot deklice, da so neodvisni in sposobni prevzeti odgovornost, in da to spremeni njihov pristop do šole in dela (Reichenberg in Landau, 2009, str. 876). V večini raziskav o nadarjenosti, kjer preverjajo vzorce med deklicami in dečki, slednji vedno nekoliko presegajo deklice, ne glede na način vzorčenja. Na primer v raziskavi »Marburški projekt nadarjenosti«, je bil glede na inteligenco izbran vzorec več kot 7000 osnovnošolskih otrok, pri čemer je nato po spolu vzorec obsegal 56 % dečkov in 43 % deklic. Tudi »Münchenska študija«, v sklopu Nemške longitudinalne študije, je na področju doseganju visokih sposobnosti med visoko intelektualno nadarjenimi prepoznala več fantov kot deklet (Perleth in Wilde, 2009, str. 329). Freeman (navedeno v Reichenberg in Landau, 2009, str. 876) je ugotovil, da starši identificirajo svoje otroke za nadarjene v razmerju dva dečka na eno deklico.

Talenti oziroma nadarjenosti deklet in fantov je navadno porazdeljena na različna področja. Dekleta so pogosteje izbrana kot nadarjena zaradi svojih visokih glasbenih ali socialnih sposobnosti ter sposobnosti v jezikih, medtem ko je za fante značilno, da so bolj prostorsko ali matematično nadarjeni. Razlike med spoloma so še bolj izrazite, ko gre za interese in dejavnosti. Te razlike gredo vedno v tradicionalno smer, fantje se bolj zanimajo za naravoslovje in matematiko, dekleta pa imajo raje umetnost, humanistiko in jezike. V tem pogledu se nadarjeni otroci ne razlikujejo od vrstnikov s povprečnimi sposobnostmi (Perleth in Wilde, 2009, str. 329–330). Ugotovitve kažejo na to, da je nadarjenost bolje sprejeta pri dečkih kot pri deklicah (Reichenberg in Landau, 2009, str. 378).

Fantje naj bi dobivali tudi več pozornosti s strani učiteljev, ki jih spodbujajo k razmišljanju in samo-učinkovitosti. Dekleta, na drugi strani, s strani učiteljev pogosteje dobijo že pripravljene rešitve in odgovore, in jih ne spodbujajo k samostojnemu delu. Fantje navadno tudi zelo cenijo učni uspeh in ob tem pričakujejo, da jih bo to privedlo do nenehnih visokih dosežkov, medtem ko ima veliko deklet strah pred uspehom (Reichenberg in Landau, 2009, str. 378).

Kljub temu pa se v Veliki Britaniji pojavlja trend, kjer deklice pri 16 letih dosegajo višje ocene na državnem preizkusu, kot pa dečki pri vseh predmetih, razen fizike (pri starosti 18

let). O podobnih ugotovitvah so poročali tudi v ZDA in Avstralija (Reichenberg in Landau, 2009, str. 877).

Na splošno ta opažanja kažejo, da je nadarjenost bolj naravno sprejeta in manj nasprotovana pri dečkih kot pri deklicah. Ženske svoje dosežke sprejemajo kot rezultat predanosti, vztrajnosti in vrednot, medtem ko moški to enačijo z inteligenco (Reichenberg in Landau, 2009, str. 878).

3 PREDPISI IN PREDLOGI PREDPISOV

1. Predlog zakona o štipendiranju, EPA 1367-IV, 2007
2. Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o štipendiranju, EVA 2017-2611-0059, 2018Pravilnik o štipendiranju, Uradni list št. 29/1993
3. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, Uradni list RS, št. 38/1996
4. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, Uradni list RS, št. 39/1997
5. Pravilnik o štipendiranju, Uradni list št. 48/1999
6. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, Uradni list RS, št. 43/2000
7. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, Uradni list RS, št. 85/2002
8. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o štipendiranju, Uradni list RS, št. 40/2003
9. Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB), Uradni list RS-stari, št. 5-223/94
10. Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB-C), Uradni list RS, št. 38/94
11. Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB-D), Uradni list RS, št. 69/98
12. Zakon o štipendiranju (ZŠtip), Uradni list RS, št. 59/07 („Štipendije | GOV.SI“)
13. Zakon o štipendiranju (ZŠtip-1), Uradni list RS, št. 56/13 („Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad RS“)

4 LITERATURA IN VIRI

1. Borland, J. H. (2009). Myth 2: The Gifted Constitute 3% to 5% of the Population. Moreover, Giftedness Equals High IQ, Which Is a Stable Measure of Aptitude: Spinal Tap Psychometrics in Gifted Education. *Gifted Child Quarterly*, 53(4), 236–238. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/0016986209346825>
2. Brese, F., in Mirazchiyski, P. (2013). *Issues and Methodologies in Large-Scale Assessments. Special Issue 2: Measuring Students' Family Background in Large-Scale International Education Studies*. IERI Monograph Series.
3. Brody, L. E., in Mills, C. J. (2005). Talent search research: what have we learned? *High Ability Studies*, 16(1), 97–111. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/13598130500115320>
4. D'Alessio, S. (2009). *Gifted Learners: A Survey of Educational Policy and Provision*. European Agency for Development in Special Needs Education.
5. Davidson, J. E. (2009). Contemporary Models of Giftedness. V L. V. Shavinina (Ur.), *International Handbook on Giftedness* (str. 81–97). Dordrecht: Springer Netherlands. Pridobljeno s https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6162-2_4
6. De Boer, G. C., Minnaert, A. E. M. G., in Kamphof, G. (2013). Gifted Education in the Netherlands. *Journal for the Education of the Gifted*, 36(1), 133–150. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/0162353212471622>
7. European Commission/EACEA/Eurydice. (2018). *National Student Fee and Support Systems in European Higher Education - 2018/19*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
8. Fischer, C., in Müller, K. (b. l.). *Gifted Education and Talent Support in Germany*, 24.
9. Freeman, J. (1992). Education for the gifted in a changing Europe. *Roeper Review*, 14(4), 198–201. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/02783199209553428>
10. National Association for Gifted Children. (b. l.). Pridobljeno 8. februarja 2020 s <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/frequently-asked-questions-about-gifted-education>
11. Gagné, F. (1995). From giftedness to talent: A developmental model and its impact on the language of the field. *Roeper Review*, 18, 103–111. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/02783199509553709>
12. Heller, K. A., Perleth, C., in Lim, T. K. (2005). The Munich Model of Giftedness Designed to Identify and Promote Gifted Students. V R. J. Sternberg in J. E. Davidson (Ur.), *Conceptions of Giftedness* (2. izd., str. 147–170). Cambridge University Press. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610455.010>
13. Javni študentski, razvojni, invalidski in preživninski sklad RS. (b. l.). Pridobljeno 23. februarja 2020 s <http://www.sklad-kadri.si/>
14. Jurisevic, M. N., in Stritih, B. (2012). *Posvetovanje Vloga psihologa v vzgoji in izobraževanju nadarjenih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

15. Juriševič, M., in Blažič, M. (2012). *Nadarjeni učenci v slovenski šoli: analiza ključnih dejavnikov zagotavljanja kakovosti znanja v vzgojno-izobraževalnem sistemu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
16. Kaj je Eurydice? Eurydice. (b. l.). Pridobljeno 10. februarja 2020 s <http://www.eurydice.si/kaj-je-eurydice/>
17. Knyaginina, N. V., in Yanbarisova, D. M. (2018). Supporting Talented Youth: The Experience of Russia and Foreign States. *Russian Education & Society*, 60(7), 574–600. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/10609393.2018.1527164>
18. Javni študentski, razvojni, invalidski in preživninski sklad RS. (2018). *Letno poročilo 2017*. Pridobljeno s <http://www.sklad-kadri.si/si/info/o-skladu/informacije-javnega-znacaja/letno-porocilo/>
19. MacLeod, B. (2012). *Gifted and Talented Education: Professional Development Package for Teachers. Extension Module 5 - Early Childhood* | Department of Education, Skills and Employment - Document library, Australian Government. Pridobljeno s <https://docs.education.gov.au/documents/gifted-and-talented-education-professional-development-package-teachers-extension-13>
20. McClain, M.C., in Pfeiffer, S. (2012). Identification of Gifted Students in the United States Today: A Look at State Definitions, Policies, and Practices. *Journal of Applied School Psychology*, 28(1), 59–88. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/15377903.2012.643757>
21. Mönks, F. J., in Pflüger, R. (2005). *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*. Radboud Universiteit.
22. Nagy, M. (2016). Čas za reformo Zoisovega štipendiranja. *Psihološka obzorja / Horizons of Psychology*, 25, 1–17. Pridobljeno s <https://doi.org/10.20419/2016.25.439>
23. Nagy, M., in Jazbinšek, M. (2007). *ŠTIPENDIRANJE V ŠOLSKEM LETU 2006/2007*. Pridobljeno s https://www.ess.gov.si/_files/223/Stipendije_solsko_letu_06-07.pdf
24. Nicpon, M. F., in Pfeiffer, S. I. (2011). High-Ability Students: New Ways to Conceptualize Giftedness and Provide Psychological Services in the Schools. *Journal of Applied School Psychology*, 27(4), 293–305. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/15377903.2011.616579>
25. OECD (2010). *Overcoming school failure: Policies that work*. Pridobljeno s <http://www.oecd.org/education/school/45171670.pdf>
26. Perleth, C., in Wilde, A. (2009). Developmental Trajectories of Giftedness in Children. V L. V. Shavinina (Ur.), *International Handbook on Giftedness (str. 319–335)*. Dordrecht: Springer Netherlands. Pridobljeno s https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6162-2_14
27. Pfeiffer, S. I. (2002). Identifying Gifted and Talented Students: Recurring Issues and Promising Solutions. *Journal of Applied School Psychology*, 19(1), 31–50. Pridobljeno s https://doi.org/10.1300/J008v19n01_03
28. Pfeiffer, S. I. (2012). Current Perspectives on the Identification and Assessment of Gifted Students. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 30(1), 3–9. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/0734282911428192>

29. Rasmussen, A., in Lingard, B. (2018). Excellence in education policies: Catering to the needs of gifted and talented or those of self-interest? *European Educational Research Journal*, 17(6), 877–897. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/1474904118771466>
30. Reichenberg, A., in Landau, E. (2009). Families of Gifted Children. V L. V. Shavinina (Ur.), *International Handbook on Giftedness* (str. 873–883). Dordrecht: Springer Netherlands. Pridobljeno s https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6162-2_43
31. Reid, E., in Boettger, H. (2015). GIFTED EDUCATION IN VARIOUS COUNTRIES OF EUROPE. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*, 4(2), 158–171. Pridobljeno s <https://doi.org/10.18355/PG.2015.4.2.158-171>
32. Renzulli, J. S. (2011). *What Makes Giftedness?: Reexamining a Definition*: Phi Delta Kappan. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/003172171109200821>
33. Renzulli, J. (1982). Myth: The gifted constitutes 3–5% of the population Dear Mr. and Mrs. Copernicus: We regret to inform you.... *Gifted Child Quarterly*, 26(1), 11–14. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/001698628202600103>
34. Russian Federation - *Federal Law No. 273 of 29 December 2012 on Education*. (b. l.). 2020. februar 9., Pridobljeno s https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail%3Fp_lang%3Den%26p_isn%3D93529
35. Sękowski, A. E., in Łubianka, B. (2015). Education of gifted students in Europe. *Gifted Education International*, 31(1), 73–90. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/0261429413486579>
36. SSKJ. (b. l.a). Pridobljeno 27. februarja 2020 s <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=nadarjenost>
37. SSKJ. (b. l.b). Pridobljeno 27. februarja 2020 s <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=talent>
38. Sundquist, K. (2018). What Is a Merit Scholarship? 2020. februar 10., Pridobljeno s <https://blog.collegevine.com/what-is-a-merit-scholarship/>
39. Štipendije | GOV.SI. (b. l.). Pridobljeno 23. februarja 2020 s <https://www.gov.si/podrocja/izobrazevanje-znanost-in-sport/stipendije/>
40. Tourón, J., in Freeman, J. (2018). Gifted education in Europe: Implications for policymakers and educators. V S. I. Pfeiffer, E. Shaunessy-Dedrick, in M. Foley-Nicpon (Ur.), *APA handbook of giftedness and talent*. (str. 55–70). Washington: American Psychological Association. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1037/0000038-004>
41. Tüzes, D. (2014). About ECHA. 2020. februar 27., Pridobljeno s <https://www.echa.info/about-echa>
42. Vainer, E. S. (2016). *Historic overview of gifted education in foreign countries*, (2016), 7.
43. Vrignaud, P., Bonora, D., in Dreux, A. (2005). Counselling the Gifted and Talented in France: Minimizing Gift and Maximizing Talent. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 27(2), 211–228. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1007/s10447-005-3182-6>

44. Ziegler, A., Stoeger, H., Harder, B., idr. (2013). Gifted Education in German-Speaking Europe. *Journal for the Education of the Gifted*, 36(3), 384–411. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1177/0162353213492247>
45. Zoisove štipendije. (b. l.). Pridobljeno 23. februarja 2020 s <http://www.studentska-org.si/studentski-kazipot/stipendije/zoisove-stipendije/>

5 PRILOGE

Priloga A: Gibanje števila študentov v obdobju od 1986/87 do 2003/04

Priloga	B:	Končni	komentar
---------	----	--------	----------

PRILOGA A: Gibanje števila štipendistov v obdobju od 1986/87 do 2003/04

Šolsko leto	Kadrovske štipendije	Republiške štipendije	Zoisove štipendije			SKUPAJ
			Skupaj	Dijaki	Študenti	
1986/87	43.233	16.009	1.006			60.248
1987/88	43.791	18.194	2.083			64.068
1988/89	42.780	22.503	2.764			68.047
1989/90	40.472	28.081	3.575			72.128
1990/91	30.713	34.089	4.177			68.979
1991/92	20.970	43.126	4.798			68.894
1992/93	14.000	47.720	5.810			67.530
1993/94	11.108	47.830	6.567			65.505
1994/95	9.016	45.482	6.898			61.396
1995/96	8.231	47.361	7.437			63.029
1996/97	8.249	45.774	9.590			63.613
1997/98	8.223	45.803	9.592	4.644	4.948	63.618
1998/99	7.950	43.136	10.259	5.116	5.143	61.345
1999/00	7.841	39.762	11.222	5.876	5.346	58.825
2000/01	7.598	40.629	11.667	5.679	5.988	59.894
2001/02	7.082	40.773	12.191	6.142	6.049	60.046
2002/03	7.000	41.044	12.845	6.335	6.510	60.889
2003/04	6.850	40.988	12.962	6.247	6.715	60.800

PRILOGA B: Končni komentar

Ocenjujemo, da smo med novembrom 2019 in februarjem 2020 opravili vse aktivnosti, ki smo jih načrtovali v prvih dveh sklopih, to je *Sklopu 1: Pregled razvoja in izzivov sistema dodeljevanja štipendij za posebne dosežke v Sloveniji* in *Sklopu 2: Splošni pregled sistemov štipendiranja in drugih finančnih vzpodbud za dijake in študente, ki dosegajo nadpovprečne rezultate*. V delo pri sklopu 2 smo vključili tudi magistrsko študentko študijskega programa 2. stopnje Management znanja na MFDPŠ Anjo Jezernik, ki pod mentorstvom izr. prof. dr. Kristijana Breznika pripravlja magistrsko nalogo. Dobljeni izsledki raziskave bodo tudi del njene magistrske naloge.

Dobljeni rezultati so dobra podlaga za delo vnaprej. Glede določenih nejasnosti oz. odprtih vprašanj se bomo pogovorili s skrbnico projekta go. Grašičevo na srečanju v živo.